ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ»

Здобувачки освіти:
Шубіної Ксенії Миколаївни

Науковий керівник:
к.пед.н., доц. Олексюк О.Є.

Рецензент:
д.пед.н., доцент Султанова Н.В.

Допущено до захисту рішенням реабілітаційних технологій
Протокол № 11 від «01» червня 2026р.
Завідувач кафедри_____Башинська О.І.
(підпис)

Вінниця 2026

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 7

1.1 Соціальна підтримка сімей військовослужбовців як напрям державної соціальної політики 7

1.2 Соціально-психологічні проблеми сімей військовослужбовців у період воєнного стану 14

1.3 Нормативно правове забезпечення соціальної підтримки сімей військовослужбовців 20

Висновки до 1 розділу..... 31

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 33

2.1 Методологічні засади дослідження соціальної підтримки сімей військовослужбовців 33

2.2 Аналіз потреб сімей військовослужбовців у системі соціальної підтримки 41

2.3 Практичні напрями вдосконалення соціальної підтримки сімей військовослужбовців в умовах воєнного стану 51

Висновки до 2 розділу..... 63

ВИСНОВКИ 65

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 69

ДОДАТКИ 76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Повномасштабна війна в Україні спричинила суттєві зміни у соціальному житті суспільства та загострила потребу у підтримці найбільш вразливих категорій населення. Однією з таких категорій є сім'ї військовослужбовців, які в умовах воєнного стану стикаються з численними соціальними, психологічними, матеріальними та побутовими труднощами.

Тривала розлука з членами сім'ї, постійна емоційна напруга, невизначеність, необхідність адаптації до нових умов життя, переживання втрати чи травматичного досвіду негативно впливають на психологічний стан членів родини та їх соціальне функціонування.

У сучасних умовах особливого значення набуває система соціальної підтримки сімей військовослужбовців, яка повинна забезпечувати не лише матеріальну допомогу, а й комплекс соціальних послуг, психологічну підтримку, правовий захист та сприяння соціальній адаптації.

Ефективна соціальна підтримка сімей військовослужбовців є важливою складовою державної соціальної політики, оскільки сприяє збереженню соціальної стабільності, підтримці морального стану військовослужбовців та зміцненню інституту сім'ї в умовах війни.

Джерельна база дослідження. Теоретичні засади соціальної роботи та соціально педагогічної підтримки сімей висвітлено у працях О. Безпалько [3], І. Звєрєвої [15], А. Капської [18], Л. Коваль [20], І. Пєші [42], І. Трубавіної [46]. Питання організації соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей досліджували О. Бойко [4], Л. Гребінь [4], Н. Левченко [4], А. Дуля [13], Т. Веретенко [14], Н. Олексюк [23], Г. Слозанська [39], Н. Горішна [39], Д. Бибик [39].

Особливості соціально психологічної підтримки сімей військовослужбовців та адаптації до умов воєнного стану розкрито у працях В. Вітера [6], Ю. Доленка [6], О. Охрименка [6], В. Байдик [41], Ю. Бондарук

[41], І. Ткачук [41], Т. Устінової [47], А. Глазкової [47], Ю. Донець [47]. Питання соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей у системі соціальних послуг висвітлено у методичних і практичних матеріалах О. Герасименко [7], І. Горбенко [7], О. Дєточки [7], В. Дембіцького [7].

Важливу частину джерельної бази становлять нормативно правові акти України, зокрема Закон України «Про соціальні послуги» [31], Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [32], Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [34], а також державні стандарти та постанови Кабінету Міністрів України щодо організації надання соціальних послуг [11; 12; 28; 30].

Попри значну кількість наукових досліджень, проблема соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану залишається недостатньо висвітленою. Потребують подальшого вивчення питання вдосконалення механізмів соціальної підтримки, розширення доступу сімей військовослужбовців до якісних соціальних послуг, забезпечення міжвідомчої взаємодії та впровадження ефективних форм допомоги відповідно до сучасних викликів воєнного часу. Це зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи та визначило її актуальність.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану, дослідити особливості її реалізації в сучасних умовах, визначити напрями вдосконалення системи соціальної підтримки сімей військовослужбовців.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження:**

1) проаналізувати теоретичні основи соціальної підтримки сімей військовослужбовців та нормативно правове забезпечення цієї сфери в умовах воєнного стану;

2) дослідити соціальні потреби сімей військовослужбовців та особливості організації соціальної підтримки в сучасних умовах;

3) обґрунтувати практичні напрями вдосконалення системи соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану.

Об’єкт дослідження – соціальна підтримка сімей військовослужбовців у системі соціальної роботи.

Предмет дослідження – зміст, форми та особливості організації соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження використано комплекс взаємопов’язаних методів наукового пізнання.

Серед теоретичних методів застосовано *аналіз, синтез, порівняння та узагальнення* наукової літератури, нормативно правових документів і сучасних наукових підходів, що дало змогу розкрити сутність соціальної підтримки сімей військовослужбовців, визначити особливості їх соціальних потреб у період воєнного стану та охарактеризувати основні напрями державної соціальної політики у цій сфері.

Для збору емпіричної інформації використано *метод анкетування,* який дозволив дослідити потреби сімей військовослужбовців, оцінити рівень доступності соціальних послуг та визначити основні труднощі, з якими стикаються сім’ї у період воєнного стану. Також застосовано *метод інтерв’ю,* що забезпечив можливість більш глибоко проаналізувати практичний досвід отримання соціальної підтримки та виявити актуальні проблеми її організації.

Для обробки результатів дослідження використано методи математичної статистики, зокрема *коефіцієнт рангової кореляції Спірмена,* який дав змогу визначити взаємозв’язок між рівнем соціальної підтримки та соціально психологічним станом сімей військовослужбовців.

Публікації. Борисюк К. *Організація соціальної підтримки сімей військовослужбовців у сучасних умовах.* Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві в умовах воєнного стану : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 15 травня 2026 р. / за заг. ред. А. М. Старєвої ; упоряд. С. В. Кандюк-Лебідь. Миколаїв : Іліон, 2026. 464 с.

Структура кваліфікаційної роботи обумовлена логікою дослідження, його завданнями і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку

використаних джерел (53 джерела) та 2 додатків. Загальний обсяг дипломної роботи становить 80 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

1.1 Соціальна підтримка сімей військовослужбовців як напрям державної соціальної політики

Повномасштабна війна в Україні суттєво трансформувала зміст державної соціальної політики, актуалізувавши потребу в комплексній підтримці військовослужбовців та членів їхніх сімей. Якщо раніше соціальна допомога сім'ям військових здебільшого розглядалася як окремий напрям соціального захисту, то в умовах воєнного стану вона стала одним із ключових елементів державної безпекової та гуманітарної політики.

Таке становище пояснюється тим, що військова служба в умовах війни впливає не лише на самого військовослужбовця, а й на всю його сім'ю, змінюючи звичний уклад життя, емоційний стан, систему соціальних ролей і повсякденні практики.

Сім'я військовослужбовця в умовах війни часто функціонує в ситуації постійної психологічної напруги. Тривала розлука, невизначеність, страх за життя близької людини, зміна матеріального становища, необхідність самостійного виконання побутових та виховних функцій створюють додаткове емоційне навантаження на членів родини. Особливо вразливими у таких умовах є діти, які гостро реагують на відсутність одного з батьків, зміну атмосфери в сім'ї та загальну тривожність соціального середовища.

У науковій літературі соціальна підтримка розглядається як важливий механізм забезпечення стабільності людини та її здатності долати кризові життєві ситуації. Г. Яковлєва визначає соціальну підтримку як один із видів соціального забезпечення, спрямований на задоволення потреб людини у складних життєвих обставинах [49, с. 198]. У контексті сімей військовослужбовців це поняття набуває ширшого змісту, оскільки охоплює не

лише матеріальну допомогу, а й психологічну, правову, соціально-педагогічну, інформаційну та емоційну підтримку.

P. Thoits наголошує, що соціальна підтримка виконує захисну функцію в умовах стресу та сприяє психологічній адаптації людини до кризових подій [52, с. 55]. Це особливо актуально для сімей військовослужбовців, життя яких у період війни часто супроводжується хронічною емоційною напругою. Водночас підтримка у такій ситуації повинна бути системною, а не епізодичною. Людина може впоратися з короткотривалим стресом самостійно, але тривала невизначеність і виснаження потребують професійного соціального втручання.

На сучасному етапі соціальна підтримка сімей військовослужбовців в Україні формується як окремий напрям державної соціальної політики. Це зумовлено не лише масштабами війни, а й необхідністю збереження соціальної стійкості суспільства. Держава, яка очікує від військовослужбовця готовності захищати країну, має забезпечити належний рівень підтримки його сім'ї. У цьому проявляється не тільки соціальна відповідальність, а й елемент суспільної справедливості.

Правову основу соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей становить Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». У даному законі визначено систему гарантій щодо матеріального забезпечення, медичного обслуговування, пільг, соціального захисту та інших форм підтримки [32].

Законодавче закріплення таких гарантій має принципове значення, оскільки дозволяє розглядати соціальну підтримку не як добровільну допомогу, а як гарантоване право сім'ї військовослужбовця.

Водночас сучасні умови демонструють, що законодавчих гарантій недостатньо без ефективних механізмів їх реалізації. Часто сім'ї військових стикаються з труднощами під час оформлення документів, отримання виплат, психологічної допомоги або доступу до соціальних послуг. Саме тому державна соціальна політика має бути не лише декларативною, а й практично орієнтованою.

О. Гуляєв наголошує, що соціальна підтримка членів сімей учасників АТО/ООС є не лише соціальним, а й суспільно значущим питанням, оскільки рівень захищеності сім'ї безпосередньо впливає на психологічний стан військовослужбовця [10, с. 24]. Ця думка є надзвичайно важливою. Військовий, який знає, що його сім'я залишилася без підтримки, перебуває у стані додаткової тривоги, що негативно позначається на його емоційному стані та здатності виконувати службові обов'язки.

У цьому контексті соціальна підтримка сімей військовослужбовців виконує кілька важливих функцій:

– забезпечувальну;

– адаптаційну;

– психологічну;

– профілактичну;

– інтеграційну;

– стабілізаційну.

Забезпечувальна функція пов'язана з наданням матеріальної допомоги, соціальних виплат, пільг та доступу до послуг. Адаптаційна спрямована на допомогу сім'ї у пристосуванні до нових умов життя. Психологічна функція полягає у підтримці емоційної стабільності членів родини. Профілактична допомагає запобігати поглибленню кризових ситуацій. Інтеграційна функція сприяє включенню сім'ї до системи соціальної взаємодії громади, а стабілізаційна – підтримує загальне функціонування сім'ї в умовах війни.

Т. Устінова, А. Глазкова та Ю. Донець, аналізуючи процес сімейного відновлення після повернення військових із війни, зазначають, що війна змінює не лише людину, яка брала участь у бойових діях, а й усю систему сімейних взаємин [47, с. 18]. Це пояснює, чому соціальна підтримка повинна бути орієнтована не тільки на військовослужбовця, а й на його родину. Іноді сім'я також потребує адаптації до нових ролей, емоційного стану військового та змінених умов життя.

Науковці дедалі частіше акцентують увагу на тому, що підтримка сімей військовослужбовців має бути комплексною. Лише матеріальна допомога не здатна повністю вирішити проблеми, які виникають унаслідок війни.

Н. Олексюк зазначає, що соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців повинна охоплювати освітній, психологічний, консультативний та соціально-виховний напрями [23, с. 69]. Такий підхід дозволяє розглядати сім'ю не лише як отримувача допомоги, а як активного учасника процесу соціальної адаптації.

Особливої уваги потребують сім'ї, у яких є діти. Війна суттєво впливає на емоційний стан дитини, її відчуття безпеки та стабільності. У багатьох випадках дитина переживає тривогу, страх, емоційну нестабільність або труднощі у спілкуванні. Саме тому соціальна підтримка повинна включати елементи психосоціальної допомоги та підтримки батьківського потенціалу.

У праці «Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій» підкреслюється, що тривале перебування в умовах війни може призводити до психоемоційного виснаження членів сім'ї та потребує системної підтримки фахівців [41, с. 32]. Це положення є важливим для розуміння сучасної соціальної політики: підтримка сімей військовослужбовців повинна бути не реактивною, а довготривалою та комплексною, що визначено та узагальнено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні напрями соціальної підтримки сімей військовослужбовців

Напрям підтримки	**Зміст підтримки**
Матеріальна	Соціальні виплати, пільги, грошова допомога
Психологічна	Консультування, психоемоційна підтримка, кризова допомога
Соціально-педагогічна	Підтримка дітей, робота з батьківським потенціалом
Правова	Консультації щодо соціальних гарантій та прав
Інформаційна	Інформування про доступні послуги та програми
Соціально-адаптаційна	Допомога у пристосуванні до нових умов життя
Реабілітаційна	Відновлення соціального та психологічного функціонування сім'ї

Джерело: розроблено автором

Отже, соціальна підтримка сімей військовослужбовців має багатовимірний характер і не обмежується лише матеріальним забезпеченням. Вона охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на підтримку емоційної стабільності, соціальної адаптації та збереження сімейного функціонування в умовах війни.

Важливою складовою державної соціальної політики є розвиток соціальних служб і центрів надання соціальних послуг. Постанова Кабінету Міністрів України № 177 «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг» визначає організаційні засади функціонування таких центрів та їх роль у забезпеченні доступу населення до соціальних послуг [12]. Саме через систему соціальних служб сім'ї військовослужбовців можуть отримувати консультації, психологічну допомогу, соціальний супровід та інші види підтримки.

Тимошко Г. зазначає, що ефективність діяльності соціальних служб значною мірою залежить від здатності реагувати на актуальні потреби населення [43, с. 57]. У період війни ця теза набуває особливого значення. Соціальна система повинна бути достатньо гнучкою, щоб реагувати на нові виклики: масове внутрішнє переміщення, психологічні травми, втрату житла, зміну структури сімейних відносин.

Сучасна державна соціальна політика також передбачає розвиток програм підтримки ветеранів війни та їхніх родин. У 2024 році було затверджено Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей [28]. Це свідчить про поступове розширення державного бачення соціальної підтримки – від реагування на поточні проблеми до формування системи довготривалої адаптації та реінтеграції.

Г. Слозанська, Н. Горішна та Д. Бибик наголошують, що соціальна підтримка ветеранів російсько-української війни та членів їхніх сімей повинна розглядатися як безперервний процес, що охоплює як воєнний, так і повоєнний період [39, с. 49]. Такий підхід є надзвичайно важливим, адже наслідки війни не завершуються в момент припинення бойових дій. Сім'ї можуть ще тривалий час переживати психологічні, соціальні та економічні труднощі.

Водночас соціальна підтримка сімей військовослужбовців повинна враховувати етичний аспект взаємодії з родинами. І. Трубавіна та С. Бойко підкреслюють важливість етики спілкування з сім'ями військовослужбовців у процесі військово-соціальної роботи [46, с. 240]. Це особливо актуально в умовах високої емоційної вразливості сімей, коли необережне слово або формальне ставлення можуть посилити недовіру до соціальних служб.

У професійній соціальній роботі важливим є не лише надання допомоги, а й спосіб взаємодії з людиною. Сім'ї військовослужбовців не повинні сприйматися виключно як «отримувачі послуг». Насамперед це люди, які живуть у складних умовах війни, несуть емоційне навантаження та потребують поважного, людяного ставлення.

У даному контексті значення має й Етичний кодекс соціальних працівників України, який визначає принципи професійної діяльності фахівців соціальної сфери: гуманізм, повагу до гідності людини, конфіденційність, відповідальність та недопущення дискримінації [16, с. 85]. Для роботи із сім'ями військовослужбовців ці принципи є особливо важливими, оскільки така категорія клієнтів часто перебуває у стані емоційної вразливості та психологічної нестабільності.

Сучасна державна соціальна політика у сфері підтримки сімей військовослужбовців також активно реалізується на місцевому рівні. Прикладом є місцеві цільові програми підтримки учасників збройних конфліктів та членів їхніх сімей [22]. Такі програми дозволяють враховувати специфіку конкретної громади та оперативніше реагувати на потреби населення.

Водночас практика демонструє, що потреби сімей військовослужбовців постійно змінюються. Якщо на початку війни переважали запити на матеріальну допомогу та евакуацію, то сьогодні дедалі більшої актуальності набувають питання психологічної підтримки, соціальної адаптації, відновлення сімейних взаємин, підтримки дітей та реінтеграції ветеранів у мирне життя.

L. Savitsky, M. Illingworth та M. DuLaney зазначають, що соціальна робота з військовими та ветеранами потребує спеціалізованого підходу, який враховує специфіку військового досвіду та його вплив на сімейне життя [50, с. 330]. Це положення є важливим і для українського контексту, оскільки війна суттєво змінює психологічний і соціальний простір сім'ї.

У процесі реалізації соціальної підтримки важливу роль відіграє соціальний працівник. Саме він часто стає посередником між сім'єю та системою соціального захисту. Його завдання полягає не лише в інформуванні чи оформленні документів, а й у підтримці, координації допомоги, виявленні потреб сім'ї та створенні умов для її соціальної стабілізації.

О. Безпалько підкреслює, що соціальна педагогіка й соціальна робота мають бути спрямовані на підтримку людини в процесі її соціального функціонування [3, с. 48]. У роботі із сім'ями військовослужбовців це означає допомогу у збереженні сімейних зв'язків, підтримці дітей, подоланні психологічної напруги та відновленні соціальної рівноваги.

Таким чином, соціальна підтримка сімей військовослужбовців у період воєнного стану є одним із пріоритетних напрямів державної соціальної політики. Її зміст виходить далеко за межі матеріального забезпечення та охоплює психологічну, соціально-педагогічну, правову, інформаційну й адаптаційну підтримку. У сучасних умовах така підтримка має комплексний і довготривалий характер, оскільки війна впливає не лише на військовослужбовця, а й на всю систему сімейних взаємин.

Ефективність державної соціальної політики у цій сфері значною мірою залежить від доступності соціальних послуг, професійної діяльності соціальних працівників, міжвідомчої взаємодії та здатності держави реагувати на нові виклики воєнного часу. Саме тому соціальна підтримка сімей військовослужбовців повинна розглядатися не як тимчасовий захід, а як стратегічний напрям соціального захисту та суспільної стабільності в умовах війни та повоєнного відновлення України.

1.2 Соціально-психологічні проблеми сімей військовослужбовців у період воєнного стану

Соціально-психологічні проблеми сімей військовослужбовців у період воєнного стану сьогодні є одними з найгостріших у сфері соціальної роботи та державної соціальної політики. Війна змінює не лише умови життя людини, а й внутрішню структуру сімейних взаємин, емоційний стан членів родини, їхню здатність адаптуватися до тривалого стресу. Особливо складною є ситуація для сімей, у яких один із членів родини тривалий час перебуває в зоні бойових дій або безпосередньо бере участь у військових операціях.

У наукових дослідженнях дедалі частіше акцентується увага на тому, що сім'я військовослужбовця функціонує в умовах постійної психологічної напруги. Як зазначають В. Вітер, Ю. Доленко та О. Охрименко, військова діяльність супроводжується значним психоемоційним навантаженням, яке впливає не лише на самого військовослужбовця, а й на його найближче соціальне оточення [6, с. 17]. У таких умовах сім'я поступово починає жити в режимі тривалого очікування небезпеки, а це негативно позначається на емоційному стані всіх її членів.

Особливо гостро проблема психологічної нестабільності проявляється в родинах, де військовослужбовець тривалий час відсутній удома. Тривала розлука змінює характер сімейної комунікації, послаблює емоційний контакт і створює відчуття дистанції між членами родини.

На це звертає увагу М. Гречка, досліджуючи дистантні сім'ї військовослужбовців [8, с. 158]. Дослідниця підкреслює, що в умовах вимушеної розлуки сім'я змушена перебудовувати власну систему взаємин, а це часто супроводжується внутрішнім напруженням і труднощами адаптації.

Складність ситуації полягає ще й у тому, що члени сім'ї нерідко приховують власні переживання один від одного. Дружина військового намагається не демонструвати страх або втому, щоб не викликати додаткової тривоги в чоловіка. Сам військовослужбовець також часто уникає розмов про

власний психологічний стан, прагнучи «захистити» родину від важких емоцій. У результаті в сім'ї формується емоційна закритість, яка поступово поглиблює психологічну дистанцію між близькими людьми.

Проблема хронічної тривожності особливо помітна серед дружин військовослужбовців. Постійне очікування повідомлень, новини про бойові дії, відсутність стабільного зв'язку з близькою людиною формують стан безперервної емоційної напруги.

Дослідження P. Thoits доводять, що тривалий стрес без належної підтримки може призводити до емоційного виснаження та психологічної дезадаптації [52, с. 58]. У контексті сімей військових це означає, що навіть за зовнішньої стабільності людина може внутрішньо перебувати у стані постійного виснаження.

Водночас соціально-психологічні труднощі сімей військовослужбовців не обмежуються лише переживаннями дорослих. Значного впливу війна завдає дітям. Дитина гостро реагує на зміну емоційного клімату в родині, відсутність одного з батьків, тривожний стан матері та загальну атмосферу небезпеки. У праці, присвяченій психосоціальній допомозі дітям і сім'ям в умовах військових дій, зазначається, що у дітей часто спостерігаються страх, агресивність, замкнутість, труднощі соціалізації та порушення емоційної стабільності [41, с. 36].

Найскладніше те, що дитячі переживання не завжди мають відкритий характер. Часто дитина намагається бути «сильною», приховуючи власний страх, щоб не засмучувати дорослих. Саме тому психологічні проблеми дітей можуть тривалий час залишатися непоміченими, поступово впливаючи на поведінку, навчання та емоційний розвиток.

Окремою соціально-психологічною проблемою є адаптація сім'ї після повернення військовослужбовця додому. На перший погляд може здаватися, що повернення члена родини автоматично відновлює сімейну гармонію. Проте на практиці цей період часто супроводжується новими труднощами. Людина,

яка пережила бойовий досвід, може змінити власні поведінкові реакції, стати більш замкнутою, настороженою або емоційно стриманою.

Для більш ґрунтовного розуміння специфіки соціально-психологічних труднощів, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців у період воєнного стану, доцільно систематизувати основні групи проблем, їх прояви, можливі наслідки для функціонування сім'ї та напрями професійної підтримки. Це дозволяє комплексно побачити вплив воєнних обставин на емоційний стан родини, характер сімейних взаємин і потребу в соціально-психологічному супроводі (таблиця 1.2.)

Таблиця 1.2

Соціально-психологічні проблеми сімей військовослужбовців у період воєнного стану

Група проблем	**Основні прояви**	**Можливі наслідки для сім'ї**	**Напрями соціально-психологічної підтримки**
Емоційно-психологічні	тривожність, страх втрати, емоційне виснаження, напружене очікування новин	зниження психологічної стійкості, дратівливість, конфліктність, порушення сну	кризове консультування, психологічна підтримка, групи взаємодопомоги
Комунікативні	замовчування переживань, емоційна дистанція, уникнення складних розмов	послаблення довіри, непорозуміння, відчуження між членами родини	сімейне консультування, навчання ненасильницької комунікації, медіація
Батьківсько-дитячі	відсутність одного з батьків, тривожність дитини, зміна виховних ролей	порушення емоційного контакту з дитиною, поведінкові труднощі, зниження навчальної мотивації	підтримка дітей, робота з батьківським потенціалом, психоедукація
Адаптаційні	труднощі після повернення військового, зміна сімейних ролей, напруження у побуті	конфлікти, розчарування, криза повторного звикання до спільного життя	соціальний супровід, сімейна терапія, програми адаптації
Соціальні	ізоляція, звуження кола спілкування, відчуття нерозуміння з боку оточення	самотність, втрата соціальних ресурсів, зниження довіри до допомоги	залучення громади, групи підтримки, інформаційна допомога

Продовження таблиці 1.2.

Група проблем	**Основні прояви**	**Можливі наслідки для сім'ї**	**Напрями соціально-психологічної підтримки**
Соціально-економічні	перевантаження одного з членів родини побутовими й фінансовими обов'язками	виснаження, напруження в родині, погіршення якості життя	соціальні послуги, правове консультування, матеріальна підтримка
Психосоціальні	поєднання стресу, сімейної нестабільності, невизначеності та травматичного досвіду	тривала дезадаптація сім'ї, поглиблення кризового стану	комплексна допомога, міжвідомча взаємодія, довготривалий супровід

Джерело: розроблено автором

Як видно з таблиці 1.2, соціально-психологічні проблеми сімей військовослужбовців мають не ізольований, а взаємопов'язаний характер. Емоційне виснаження часто посилює труднощі комунікації, проблеми адаптації впливають на батьківсько-дитячі взаємини, а соціальна ізоляція зменшує можливості родини отримати своєчасну підтримку. Саме тому допомога таким сім'ям не може обмежуватися лише однією формою втручання. Вона має бути комплексною, поєднувати психологічне консультування, соціальний супровід, підтримку дітей, роботу з батьками та залучення ресурсів громади.

На думку Т. Устінової, А. Глазкової та Ю. Донець, процес сімейного відновлення після війни є складним і потребує взаємної адаптації всіх членів родини [47, с. 22]. Дослідники підкреслюють, що сім'я фактично заново вчиться жити разом, оскільки війна змінює не лише військовослужбовця, а й психологічний стан його близьких.

У багатьох випадках після повернення військового виникають труднощі у спілкуванні. Члени родини можуть не розуміти причин емоційної відстороненості або дратівливості військового, а сам він часто не готовий відкрито говорити про пережитий досвід. Це створює ризик конфліктів, взаємних образ та емоційного віддалення.

На проблему адаптації ветеранів та їхніх родин звертає увагу і T. Zakharina, підкреслюючи, що процес соціальної реінтеграції повинен враховувати не лише індивідуальні потреби військового, а й стан його сімейного середовища [53, с. 20]. Такий підхід є особливо важливим, оскільки сім'я виступає основним простором психологічного відновлення людини після війни.

Соціально-психологічні труднощі нерідко поєднуються із соціально-економічними проблемами. У багатьох сім'ях дружина військовослужбовця змушена одночасно виконувати функції матері, батька, організатора побуту та емоційної підтримки для дітей. Така багатофункціональність поступово призводить до фізичного та психологічного виснаження.

Н. Олексюк, аналізуючи соціально-педагогічну роботу з сім'ями військовослужбовців, зазначає, що в умовах тривалої військової служби сім'я часто переживає кризу внутрішньої стабільності та потребує комплексної підтримки [23, с. 69]. Це свідчить про те, що проблема має не ситуативний, а системний характер.

Суттєвою проблемою залишається й соціальна ізоляція сімей військових. Попри активну суспільну увагу до теми війни, багато родин поступово звужують коло спілкування через емоційну втому або відчуття нерозуміння з боку оточення. Людям буває складно говорити про власні переживання, особливо коли вони стикаються з формальними реакціями або поверховим співчуттям.

Дослідження Scott E. доводять, що саме соціальна підтримка є одним із ключових ресурсів подолання стресу [51]. Для сімей військовослужбовців це має особливе значення, адже підтримка громади, друзів, соціальних служб і фахівців допомагає зменшити відчуття самотності та психологічної ізоляції.

У сучасних умовах дедалі більшої актуальності набуває проблема психоемоційного виснаження сімей військових. Тривале життя в умовах війни поступово формує стан емоційної втоми, коли людина вже не має достатнього внутрішнього ресурсу для постійного переживання страху та напруги. Саме

тому соціально-психологічна підтримка повинна бути не разовою, а довготривалою та системною.

На необхідності комплексної допомоги наголошують Г. Слозанська, Н. Горішна та Д. Бибик, які розглядають соціальну підтримку ветеранів та членів їхніх сімей як безперервний процес соціальної адаптації та психологічного відновлення [39, с. 54]. У цьому контексті важливо, щоб соціальна робота була спрямована не лише на подолання кризових ситуацій, а й на зміцнення внутрішніх ресурсів сім'ї.

Не менш важливим є етичний аспект взаємодії з такими родинами. І. Трубавіна та С. Бойко підкреслюють, що у військово-соціальній роботі надзвичайно важливими є делікатність, повага до пережитого досвіду та емоційна чутливість у спілкуванні з сім'ями військовослужбовців [46, с. 240]. Справді, люди, які тривалий час живуть у стані тривоги, особливо гостро реагують на формальність, байдужість або надмірний тиск.

У цьому контексті професійна соціальна робота повинна бути максимально гуманізованою. Сім'я військовослужбовця потребує не лише соціальної послуги як такої, а й відчуття безпеки, підтримки та прийняття. Іноді саме можливість бути почутим стає першим кроком до психологічного відновлення.

Таким чином, соціально-психологічні проблеми сімей військовослужбовців у період воєнного стану мають комплексний характер і охоплюють емоційне виснаження, тривожність, труднощі комунікації, соціальну ізоляцію, порушення сімейних взаємин та проблеми адаптації після повернення військовослужбовця. Війна впливає не лише на окрему людину, а й на всю систему сімейного життя, змінюючи психологічний клімат родини та її здатність до стабільного функціонування.

Саме тому підтримка таких сімей повинна поєднувати соціальні, психологічні, педагогічні та адаптаційні заходи. Особливого значення набуває комплексна професійна допомога, спрямована не лише на подолання наслідків

стресу, а й на збереження емоційної цілісності сім'ї та її здатності до подальшого функціонування в умовах воєнного часу.

1.3 Нормативно правове забезпечення соціальної підтримки сімей військовослужбовців

Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану є одним із ключових елементів державної соціальної політики. В умовах війни така підтримка не може розглядатися як другорядний або суто компенсаційний напрям. Йдеться про систему правових гарантій, соціальних послуг, пільг, механізмів адаптації та захисту, які мають забезпечити не лише самого військовослужбовця, а й його родину. Адже сім'я військового фактично також перебуває в зоні впливу війни: вона переживає тривалу розлуку, психологічне напруження, зміну життєвих планів, побутове перевантаження, страх втрати близької людини та необхідність адаптуватися до нових умов.

Нормативна база у цій сфері має особливе значення, оскільки саме вона визначає, які права має сім'я військовослужбовця, на які види допомоги вона може розраховувати, хто відповідальний за надання підтримки та яким чином повинні реалізовуватися соціальні гарантії. Водночас важливо розуміти, що законодавче закріплення гарантій саме по собі ще не означає їх повноцінної реалізації. У практиці соціальної роботи досить часто виникає розрив між тим, що передбачено нормативно, і тим, що реально отримує сім'я у громаді.

Базовим нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає основні гарантії соціального та правового захисту військовослужбовців, а також членів їхніх сімей [32]. На офіційному порталі Верховної Ради України цей закон подано як чинний акт, що регламентує права, пільги, гарантії та компенсації для військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Значення цього закону полягає в тому, що він формує правову основу ставлення держави до військовослужбовця не лише як до особи, яка виконує службовий обов'язок, а і як до члена сім'ї, відповідального за добробут близьких. У цьому контексті соціальний захист військових родин є не проявом благодійності, а юридично закріпленим обов'язком держави. Саме така позиція є принциповою: військовослужбовець має бути впевненим, що його сім'я не залишиться без підтримки у складний період.

Важливе місце в системі правового регулювання посідає Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [34], що визначає статус ветеранів війни, коло осіб, які мають право на відповідні гарантії, а також систему пільг і соціального захисту. Для сімей військовослужбовців цей закон особливо важливий у контексті переходу від періоду активної служби до етапу ветеранства, коли родина стикається з новими викликами: адаптацією військового до цивільного життя, відновленням сімейних ролей, потребою у психологічній і соціальній реінтеграції.

У сучасних умовах соціальна підтримка сімей військовослужбовців не може обмежуватися лише правовими гарантіями, пов'язаними зі статусом військового. Вона повинна бути включена в ширшу систему соціальних послуг. Саме тому важливим є Закон України «Про соціальні послуги», який визначає правові та організаційні засади надання соціальних послуг особам і сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах [31].

Чинна редакція цього закону на офіційному порталі Верховної Ради України визначає соціальні послуги як систему дій, спрямованих на профілактику, подолання або мінімізацію негативних наслідків складних життєвих обставин.

Для сімей військовослужбовців це положення має безпосереднє значення. Воєнний стан, тривала відсутність одного з членів сім'ї, поранення, загибель, зникнення безвісти, вимушене переміщення, психологічна травматизація або втрата стабільного доходу можуть виступати тими обставинами, які суттєво ускладнюють нормальне функціонування родини.

Отже, сім’я військовослужбовця може потребувати не лише пільг чи грошових виплат, а і професійної соціальної послуги: консультування, соціального супроводу, кризового втручання, психологічної підтримки, соціальної адаптації.

Особливого значення сьогодні набуває наказ Міністерства соціальної політики України від 11 квітня 2024 року № 175-Н, яким затверджено Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей [28]. Цей документ є важливим, оскільки прямо стосується не лише ветеранів, а й членів їхніх родин. Його поява засвідчує поступовий перехід державної політики від фрагментарної допомоги до більш системного бачення адаптації військових і їхніх сімей.

Г. Слозанська, Н. Горішна та Д. Бибик наголошують, що соціальна підтримка ветеранів російсько-української війни та членів їхніх сімей має розглядатися як процес, що триває як у воєнний, так і в повоєнний час [39, с. 49]. У цьому контексті нормативно-правове забезпечення повинно бути не лише реакцією на поточні потреби, а й підґрунтям для довгострокової соціальної адаптації, реінтеграції та відновлення сімейного функціонування.

Отже, нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки сімей військовослужбовців має багаторівневий характер. Воно охоплює загальнодержавні закони, підзаконні акти, державні стандарти соціальних послуг і місцеві програми. Однак ефективність цієї системи залежить не лише від кількості нормативних документів, а й від того, наскільки узгоджено вони працюють у реальному житті конкретної сім’ї. Важливо, щоб передбачені державою гарантії були доступними, зрозумілими й реально застосовувалися на практиці. Особливого значення набуває також поінформованість самих сімей про їхні права, можливості отримання допомоги та порядок звернення до відповідних установ.

Для систематизації основних нормативно-правових актів їх представлено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Основні нормативно-правові акти у сфері соціальної підтримки сімей військовослужбовців

Нормативно-правовий акт	**Основне значення для соціальної підтримки сімей військовослужбовців**
Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»	Визначає базові соціальні й правові гарантії для військовослужбовців та членів їхніх сімей
Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»	Регламентує статус ветеранів війни, систему пільг, гарантій і соціального захисту
Закон України «Про соціальні послуги»	Визначає організаційні та правові засади надання соціальних послуг сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах
Постанова Кабінету Міністрів України № 64 від 14.01.2026 р.	Визначає чинний порядок організації надання соціальних послуг, ведення випадку та роботу соціальних менеджерів
Наказ Міністерства соціальної політики України № 175-Н від 11.04.2024 р.	Затверджує Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей
Сімейний кодекс України	Визначає правові засади сімейних відносин, обов'язки батьків і захист прав дитини
Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»	Визначає правові засади соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю
Місцеві цільові програми підтримки учасників збройних конфліктів та їхніх сімей	Забезпечують реалізацію підтримки на рівні територіальних громад

Джерело: розроблено автором на основі чинних нормативно-правових актів.

Саме на цьому рівні найчастіше виникають проблеми.

Перша з них – *складність доступу до інформації*. Сім'ї військовослужбовців нерідко не знають, які саме пільги, виплати, послуги чи програми їм доступні. Інформація може бути розміщена на різних офіційних ресурсах, подаватися складною юридичною мовою або швидко змінюватися через оновлення законодавства. У результаті людина, яка вже перебуває у стані тривоги чи виснаження, змушена самостійно орієнтуватися в складній системі норм.

Цю проблему частково порушує В. Гуляєв, який розглядає соціальну підтримку членів сімей учасників АТО/ООС як соціальну проблему, що потребує системного реагування [10, с. 25]. У практичному вимірі це означає, що держава має не лише ухвалити нормативний акт, а й забезпечити зрозумілий механізм доведення інформації до сім'ї. Інакше право формально існує, але фактично не реалізується.

Друга проблема пов'язана з *бюрократизацією процедур.* Для отримання певних видів допомоги сім'я військовослужбовця може бути змушена збирати значну кількість документів, звертатися до різних установ, чекати підтверджень або проходити повторні перевірки. Такий порядок особливо складний для родин, які переживають втрату, поранення близької людини, вимушене переселення або перебувають у стані психологічного виснаження.

Саме тому нормативно-правове забезпечення повинно бути не лише точним, а й людяним у практичній реалізації. Закон має враховувати, що отримувач допомоги – це не абстрактна адміністративна одиниця, а людина, яка часто перебуває в кризовому стані. Якщо процедура надто складна, вона може фактично відштовхнути сім'ю від допомоги.

Третя проблема полягає у *недостатній узгодженості між різними суб'єктами підтримки.* Сім'я військовослужбовця може одночасно потребувати правової консультації, психологічної допомоги, соціального супроводу, підтримки дітей, медичних послуг, оформлення статусу або допомоги з документами. Якщо ці напрями не координуються між собою, родина змушена самостійно «ходити по колу» між установами.

У цьому контексті важливим є впровадження підходу ведення випадку, передбаченого чинним порядком організації надання соціальних послуг. Постанова Кабінету Міністрів України № 64 від 14 січня 2026 року визначає організацію надання соціальних послуг, ведення випадку та роль соціальних менеджерів, відповідальних за забезпечення такого процесу. Для сімей військовослужбовців це може бути особливо корисним, адже їм потрібна не розрізнена допомога, а зрозумілий супровід у системі соціального захисту.

Ще одна проблема – *нерівномірність доступу до послуг у різних громадах.* Формально сім’я може мати право на підтримку, однак фактично обсяг допомоги залежить від того, чи є у громаді фахівці, психологи, соціальні працівники, програми підтримки, партнерські організації, належне фінансування. Саме тому місцевий рівень відіграє величезну роль.

Прикладом локального реагування є місцеві цільові програми соціальної підтримки учасників збройних конфліктів, пов’язаних зі збройною агресією проти України, та членів їхніх сімей [22]. Такі програми дають змогу враховувати специфіку конкретної громади: кількість сімей військових, наявність внутрішньо переміщених осіб, потребу в психологічній допомозі, можливості місцевого бюджету. Проте проблема полягає в тому, що рівень таких програм може суттєво відрізнятися в різних громадах.

Нормативно-правова база соціальної підтримки також має враховувати потреби дітей військовослужбовців. Сімейний кодекс України визначає загальні засади сімейних відносин, обов’язки батьків і захист прав дитини [38]. У період воєнного стану ці положення набувають особливого значення, адже діти військових часто переживають емоційну нестабільність, страх, розлуку з одним із батьків, зміну місця проживання або навчання.

Соціальна підтримка дітей у таких сім’ях не повинна зводитися лише до формального забезпечення їхніх прав. Потрібні психологічні, педагогічні та соціально-адаптаційні заходи. У працях, присвячених психосоціальній допомозі дітям і сім’ям, що опинилися у складних життєвих обставинах унаслідок військових дій, підкреслюється важливість системного супроводу дитини та її найближчого оточення [41, с. 36]. Це означає, що нормативне забезпечення має бути орієнтоване не лише на дорослого отримувача допомоги, а й на всю сімейну систему.

Важливу роль у цій сфері відіграє Закон України «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю» [33], що задає правові рамки для роботи з сім’ями та дітьми, які потребують підтримки. Для сімей військовослужбовців цей закон є важливим тому, що дозволяє розглядати підтримку родини не лише як

військову або ветеранську проблематику, а як частину ширшого поля соціальної роботи з сім’єю.

Н. Олексюк у дослідженні змісту соціально-педагогічної роботи з сім’ями військовослужбовців наголошує, що така робота має включати освітній, консультативний, виховний та адаптаційний напрями [23, с. 69]. Ця думка дозволяє побачити, що нормативне забезпечення повинно створювати умови для багатовимірної допомоги. Адже сім’я військового потребує не лише юридичного оформлення статусів, а й підтримки у повсякденному житті.

Окрему увагу варто приділити правовому регулюванню соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей. Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей [28] є важливим кроком до визнання того, що адаптація після військового досвіду стосується не лише самого ветерана. Родина також має пройти шлях пристосування до нової життєвої реальності.

Т. Устінова, А. Глазкова та Ю. Донець слушно підкреслюють, що повернення батьків із війни потребує сімейного відновлення, оскільки війна змінює звичні ролі, очікування та характер взаємодії в родині [47, с. 22]. Саме тому нормативно-правове забезпечення має передбачати не лише одноразову допомогу після повернення військового, а й тривалі програми адаптації, сімейного консультування, психосоціальної підтримки.

Узагальнення основних проблем нормативно-правового забезпечення та можливих шляхів їх вирішення подано в таблиці 1.4.

Як видно з таблиці 1.4, проблеми нормативно-правового забезпечення мають не лише юридичний, а й організаційний та людський вимір. Навіть добре прописані гарантії можуть виявитися малоефективними, якщо сім’я не знає про них, не може пройти складну процедуру або не має доступу до фахівця у своїй громаді. Тому вдосконалення нормативної бази має відбуватися одночасно з розвитком практичних механізмів її реалізації.

Таблиця 1.4

Проблеми нормативно-правового забезпечення соціальної підтримки сімей військовослужбовців та шляхи їх вирішення

Проблема	**Прояв у практиці соціальної підтримки**	**Можливі наслідки для сім'ї**	**Шляхи вирішення**
Складність доступу до інформації	Сім'ї не завжди знають про доступні пільги, виплати, послуги та програми	Нереалізація законних прав, втрата часу, емоційне виснаження	Створення єдиних інформаційних ресурсів, консультаційних пунктів, активне інформування через громади
Бюрократизація процедур	Необхідність збору багатьох документів і звернення до різних установ	Відмова від отримання допомоги, затримка виплат, недовіра до системи	Спрощення процедур, цифровізація послуг, міжвідомчий обмін інформацією
Недостатня міжвідомча координація	Відсутність узгодженої роботи між соціальними службами, медичними, освітніми та військовими структурами	Фрагментарна допомога, повторне звернення сім'ї до різних установ	Впровадження ведення випадку, визначення відповідального соціального менеджера
Нерівномірність підтримки в громадах	Різний рівень місцевих програм, нестача фахівців і ресурсів	Нерівність доступу до допомоги залежно від місця проживання	Розвиток місцевих програм, державне співфінансування, підготовка фахівців
Недостатня увага до психологічної підтримки	Переважання матеріальних виплат над психосоціальними послугами	Поглиблення тривожності, сімейних конфліктів, дезадаптації дітей	Розширення доступу до психологічної допомоги, сімейного консультування, груп підтримки
Формальний підхід до соціальної адаптації	Допомога обмежується оформленням статусу або разовою консультацією	Неповне відновлення сімейного функціонування	Реалізація стандарту соціальної адаптації, довготривалий супровід родин
Недостатній захист дітей військовослужбовців	Потреби дітей не завжди виділяються як окремий напрям підтримки	Емоційні труднощі, проблеми навчання, поведінкові порушення	Психосоціальна підтримка дітей, робота зі школами, підтримка батьківського потенціалу
Нестача підготовлених фахівців	Соціальні працівники не завжди мають спеціальні знання щодо роботи з військовими родинами	Зниження якості допомоги, формалізація супроводу	Підвищення кваліфікації фахівців, навчання з військово-соціальної роботи та кризового консультування

Джерело: розроблено автором на основі чинних нормативно-правових актів.

Одним із ключових шляхів вирішення зазначених проблем є *посилення інформаційної доступності.* Сім'я військовослужбовця повинна мати простий і зрозумілий доступ до інформації про свої права. Це можуть бути консультаційні кабінети у громадах, електронні довідники, гарячі лінії, інформаційні пам'ятки, супровід соціального працівника. Особливо важливо, щоб інформація подавалася зрозумілою мовою, без надмірного юридичного ускладнення.

Другий напрям – *спрощення адміністративних процедур.* У період війни родини військовослужбовців не повинні витрачати надмірні сили на доведення очевидних фактів або багаторазове подання тих самих документів. Доцільним є посилення міжвідомчого обміну інформацією, цифровізація заяв, скорочення дублювання документів. Т. Єгорова-Луценко у контексті цифровізації соціальних послуг наголошує, що електронні інструменти можуть підвищити доступність і прозорість соціальної допомоги [23, с. 82]. Для сімей військових це має практичне значення: чим простіший шлях до послуги, тим вища ймовірність, що родина реально її отримає.

Третій важливий напрям – *розвиток ведення випадку.* Сім'я військовослужбовця часто потребує не однієї послуги, а комплексу підтримки. Саме тому доцільно, щоб у громаді був фахівець або соціальний менеджер, який допомагає родині зорієнтуватися в системі допомоги, координує звернення до різних установ і відстежує результат. Такий підхід дозволяє уникнути ситуації, коли сім'я залишається сам на сам із бюрократичною системою.

Четвертий напрям пов'язаний із *розвитком місцевих програм.* Державне законодавство задає загальну рамку, але саме громада найчастіше бачить конкретні потреби родин. Місцеві програми можуть передбачати додаткову матеріальну допомогу, психологічне консультування, підтримку дітей, оздоровлення, юридичний супровід, групи взаємодопомоги. Водночас такі програми мають бути не формальними, а побудованими на реальному аналізі потреб сімей військовослужбовців.

П’ятий шлях вирішення – посилення психологічної складової підтримки. Нормативна база традиційно більше уваги приділяла пільгам, статусам і виплатам. Проте сучасна війна показала, що психологічна підтримка є не менш важливою. І. Трубавіна та С. Бойко акцентують увагу на етиці спілкування з сім’ями військовослужбовців, підкреслюючи потребу в делікатності, повазі та професійній чутливості [46, с. 240]. Це означає, що нормативні механізми мають забезпечувати не лише право на допомогу, а й якість людської взаємодії.

Шостий напрям – *підготовка фахівців.* Соціальний працівник, який працює з сім’ями військовослужбовців, має розуміти специфіку військового досвіду, наслідки тривалої розлуки, особливості адаптації після повернення, потреби дітей, етичні межі спілкування. Методичний посібник щодо соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей звертає увагу на практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки [7]. Це свідчить про потребу в міжсекторальній підготовці фахівців, які працюють на перетині соціальної, військової та психологічної сфер.

Окремо слід наголосити, що нормативно-правове забезпечення повинно мати довгострокову перспективу. Війна рано чи пізно завершиться, але її соціальні та психологічні наслідки для сімей військовослужбовців зберігатимуться ще тривалий час. Саме тому підтримка родин має бути передбачена не лише на період воєнного стану, а й на етап повоєнного відновлення. Це стосується ветеранів, членів їхніх сімей, дітей, родин загиблих, зниклих безвісти, поранених військовослужбовців.

У цьому контексті важливою є думка L. Savitsky, M. Illingworth та M. DuLaney про те, що соціальна робота з військовими та ветеранськими спільнотами потребує спеціалізованих знань і врахування особливого впливу військового досвіду на сімейне життя [50, p. 330]. Для української системи соціального захисту це означає необхідність розвивати окремий напрям військово-соціальної роботи та закріплювати його не лише в практиці, а й у нормативно-методичному забезпеченні.

Отже, нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану є складною багаторівневою системою, яка охоплює закони, підзаконні акти, державні стандарти, місцеві програми та організаційні механізми надання соціальних послуг. Її основу становлять Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон України «Про соціальні послуги», нормативні акти щодо організації соціальних послуг і державні стандарти соціальної адаптації ветеранів та членів їхніх сімей.

Водночас аналіз нормативної бази засвідчує, що ключовим викликом є не лише наявність правових гарантій, а й ефективність їх практичної реалізації. Серед основних проблем залишаються складність доступу до інформації, бюрократизація процедур, недостатня міжвідомча координація, нерівномірність підтримки в громадах, нестача психологічних послуг і підготовлених фахівців. Подолання цих труднощів можливе через спрощення процедур, розвиток ведення випадку, цифровізацію послуг, підвищення кваліфікації соціальних працівників, посилення психологічної допомоги та розширення місцевих програм підтримки.

Таким чином, соціальна підтримка сімей військовослужбовців потребує не лише нормативного закріплення, а й живого, дієвого механізму реалізації. Законодавство має працювати не як формальна декларація, а як практичний інструмент захисту сім’ї, яка в умовах війни несе значне емоційне, соціальне та побутове навантаження. Саме тому вдосконалення нормативно-правового забезпечення повинно бути спрямоване на те, щоб кожна сім’я військовослужбовця могла отримати своєчасну, зрозумілу, доступну й професійну підтримку. Список використаних джерел узято з наданого вами файлу.

Висновки до 1 розділу

У першому розділі нами було досліджено теоретичні основи соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану. Установлено, що в умовах повномасштабної війни сім’я військовослужбовця стає однією з найбільш вразливих категорій населення, оскільки перебуває під впливом тривалого психоемоційного напруження, соціальної нестабільності та змін звичного способу життя. Це зумовлює необхідність комплексної державної та професійної підтримки таких родин.

У процесі аналізу з’ясовано, що соціальна підтримка сімей військовослужбовців є важливим напрямом державної соціальної політики та охоплює матеріальні, психологічні, соціально-педагогічні, правові, адаптаційні й інформаційні заходи. Її зміст не обмежується системою пільг або виплат, а передбачає створення умов для збереження психологічної стабільності сім’ї, підтримки дітей, соціальної адаптації та відновлення внутрішніх ресурсів родини в умовах війни.

Визначено, що соціально-психологічні проблеми сімей військовослужбовців мають комплексний характер. Найбільш поширеними серед них є тривожність, емоційне виснаження, труднощі сімейної комунікації, соціальна ізоляція, порушення батьківсько-дитячих взаємин, психологічна дистанція між членами родини та складнощі адаптації після повернення військовослужбовця додому. Особливо вразливими в умовах війни залишаються діти військових, емоційний стан яких значною мірою залежить від психологічного клімату в сім’ї.

Дослідження нормативно-правового забезпечення соціальної підтримки сімей військовослужбовців дало змогу встановити, що правову основу цієї сфери становлять Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон України «Про соціальні послуги», державні стандарти соціальних послуг та інші нормативно-правові акти, які

регламентують порядок надання соціальної допомоги, соціальних послуг і соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Водночас установлено, що однією з головних проблем залишається не стільки відсутність нормативної бази, скільки складність практичної реалізації передбачених гарантій. Серед основних труднощів виокремлено бюрократизацію процедур, недостатню поінформованість сімей щодо доступних послуг, нерівномірність підтримки в різних громадах, нестачу підготовлених фахівців і недостатній розвиток системи психосоціальної допомоги. Це свідчить про необхідність удосконалення механізмів реалізації державної соціальної політики щодо підтримки сімей військовослужбовців.

Таким чином, соціальна підтримка сімей військовослужбовців у період воєнного стану є важливим складником системи соціального захисту населення та потребує комплексного міжвідомчого підходу. Ефективність такої підтримки залежить не лише від нормативного закріплення соціальних гарантій, а й від реальної доступності соціальних послуг, професійної діяльності фахівців соціальної сфери, розвитку психосоціальної допомоги та здатності держави й громади оперативно реагувати на потреби сімей військовослужбовців у сучасних умовах війни.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

2.1 Методологічні засади дослідження соціальної підтримки сімей військовослужбовців

Практична частина дослідження була спрямована на вивчення особливостей соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану. У центрі уваги перебували не лише формальні механізми отримання допомоги, а й повсякденний досвід родин, їхні емоційні переживання, труднощі адаптації та ставлення до системи соціальної підтримки загалом.

Дослідження будувалося з урахуванням того, що сім’я військовослужбовця в умовах війни часто живе у стані тривалого психологічного напруження, коли навіть звичні побутові ситуації супроводжуються тривогою, невизначеністю та емоційним виснаженням.

Метою дослідження стало виявлення особливостей соціальної підтримки сімей військовослужбовців та визначення взаємозв’язку між рівнем соціальної підтримки і соціально-психологічним станом родини.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання**:**

1. Дослідити потреби сімей військовослужбовців у період воєнного стану.
2. Визначити рівень доступності соціальних послуг для сімей військових.
3. Проаналізувати труднощі, з якими стикаються родини під час отримання соціальної підтримки.
4. Дослідити особливості емоційного стану членів сімей військовослужбовців.

5. Встановити взаємозв’язок між рівнем соціальної підтримки та соціально-психологічним станом сімей військовослужбовців за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Емпіричне дослідження проводилося у місті Миколаєві. У ньому взяли участь 16 сімей військовослужбовців, які отримують допомогу в центрах соціальної підтримки. Вибір саме цієї категорії респондентів був пов’язаний із тим, що такі сім’ї безпосередньо мають досвід взаємодії із системою соціальних послуг та можуть оцінити її не лише формально, а через власне щоденне життя.

Серед учасників дослідження були дружини військовослужбовців, матері, а також окремі члени родин, які фактично взяли на себе основну відповідальність за організацію сімейного життя в період проходження військової служби близькою людиною.

Під час спілкування стало помітно, що більшість родин переживає не лише емоційну втому, а й постійне внутрішнє напруження, пов’язане з невизначеністю, тривалою розлукою та необхідністю одночасно вирішувати побутові, фінансові й психологічні труднощі.

Для збору емпіричної інформації було використано *метод анкетування.* Його застосування дозволило отримати узагальнену інформацію про потреби сімей військовослужбовців, рівень доступності соціальних послуг та труднощі, які виникають під час отримання допомоги. Анкетування також дало можливість визначити, як самі респонденти оцінюють ефективність соціальної підтримки та наскільки вона відповідає їхнім реальним потребам.

Зміст анкети охоплював кілька тематичних блоків. (Додаток А)

Перший блок був пов’язаний із загальною оцінкою соціальної підтримки. Респондентам пропонувалося визначити, чи знають вони про наявні соціальні програми, чи отримують необхідну допомогу та наскільки доступними для них є соціальні послуги. Під час відповідей частина учасників зазначала, що найбільш складним для них є не сама відсутність допомоги, а недостатня поінформованість та необхідність самостійно шукати інформацію про доступні можливості підтримки.

Другий блок стосувався соціально-побутових труднощів. Учасники дослідження описували, з якими проблемами їм доводиться стикатися найчастіше: фінансовим навантаженням, емоційним виснаженням, труднощами у вихованні дітей, перевантаженням побутовими обов'язками або психологічною втомою від постійного очікування та тривоги. У багатьох відповідях відчувалося, що сім'я фактично живе у стані постійної внутрішньої напруги, навіть коли зовні намагається зберігати звичний ритм життя.

Окрему увагу було приділено психологічному стану родин в *третьому блоці анкетування.* У процесі анкетування важливо було зрозуміти, наскільки часто члени сімей відчувають тривогу, емоційне виснаження, страх або самотність, а також чи мають вони можливість отримати психологічну підтримку. Частина респондентів зазначала, що найскладнішим є саме постійне очікування новин і відсутність відчуття стабільності навіть у повсякденних речах.

Четвертий блок запитань стосувався взаємодії із соціальними службами. Учасники оцінювали якість комунікації з фахівцями, швидкість отримання допомоги та загальне ставлення до сімей військовослужбовців у процесі звернення до соціальних установ. Під час відповідей респонденти нерідко підкреслювали, що для них велике значення має не лише сама послуга, а й людяне ставлення, уважність та здатність спеціаліста спокійно вислухати.

Анкетування проводилося індивідуально. Перед початком дослідження учасникам пояснювали його мету, підкреслювали добровільність участі та гарантували конфіденційність отриманої інформації. Це мало особливе значення, оскільки значна частина сімей перебуває у стані підвищеної емоційної вразливості та не завжди готова відкрито говорити про власні труднощі.

Дослідження проводилося в онлайн-форматі, що було зумовлено умовами воєнного стану, безпековою ситуацією в місті Миколаєві, а також необхідністю створити для респондентів максимально зручні та психологічно безпечні умови участі. Такий формат дав змогу залучити сім'ї військовослужбовців без потреби

особистої присутності у приміщенні соціального центру, що особливо важливо для родин, які мають дітей, перебувають у стані емоційного виснаження або не можуть залишати місце проживання через побутові, безпекові чи сімейні обставини.

Анкетування здійснювалося за допомогою *Google Форми.* Такий спосіб збору інформації був обраний через його доступність, простоту використання та можливість зберегти анонімність відповідей. Посилання на анкету надсилалося респондентам через працівників центрів соціальної підтримки або безпосередньо учасникам дослідження, які попередньо погодилися взяти участь. Перед початком заповнення анкети респонденти ознайомлювалися з коротким поясненням мети дослідження, умовами участі та гарантією конфіденційності. Окремо наголошувалося, що участь є добровільною, а відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді.

Використання Google Форми дозволило респондентам заповнювати анкету у зручний для них час, без поспіху та зовнішнього тиску. Це мало принципове значення, оскільки питання стосувалися не лише доступності соціальних послуг, а й емоційного стану, сімейних труднощів, переживань, пов’язаних із розлукою з військовослужбовцем, та досвіду звернення по допомогу. Онлайн-формат дав змогу зменшити напруження під час відповідей, адже респонденти могли самостійно обирати темп заповнення анкети й за потреби повернутися до окремих запитань пізніше.

Структура анкети була побудована так, щоб поступово переходити від загальних запитань до більш особистих. Спочатку респонденти відповідали на питання, пов’язані із соціально-демографічними характеристиками та загальними змінами в житті родини. Далі розглядалися питання доступності соціальних послуг, видів отриманої допомоги, труднощів під час звернення до соціальних служб, рівня поінформованості щодо програм підтримки. Окремий блок було присвячено емоційному стану членів сімей військовослужбовців, відчуттю тривоги, виснаження, самотності та потребі у психологічній підтримці. Завершальні відкриті запитання давали можливість респондентам

самостійно сформулювати, якої допомоги їм бракує найбільше та що, на їхню думку, потрібно покращити у системі соціальної підтримки.

Окрім анкетування, у дослідженні було використано *метод інтерв'ю*. Його застосування дало можливість глибше зрозуміти практичний досвід сімей військовослужбовців та ті проблеми, які не завжди можна побачити через короткі відповіді анкети. Під час інтерв'ю респонденти більш вільно говорили про власні переживання, труднощі адаптації та ставлення до соціальної підтримки.

Інтерв'ю проходили у формі спокійної невимушеної розмови. Це було принципово важливо, оскільки надмірна формалізація спілкування часто викликає у людей бажання говорити лише «загальними фразами», уникаючи реальних переживань. Саме під час живої розмови респонденти починали більш відкрито говорити про втому, страх, емоційне виснаження та складність постійно залишатися психологічно сильними для дітей і близьких.

Інтерв'ю проводилися у форматі онлайн-зустрічей на платформі Zoom. Такий формат було обрано тому, що він дозволяє зберегти живий контакт між дослідником і респондентом, водночас не створюючи додаткових організаційних труднощів для учасників.

На відміну від анкетування, інтерв'ю дало змогу почути не лише зміст відповідей, а й інтонації, паузи, емоційні реакції, які часто допомагають глибше зрозуміти реальний стан людини. Для дослідження сімей військовослужбовців це мало особливе значення, адже багато переживань не вкладаються у короткі варіанти відповідей анкети.

Перед проведенням інтерв'ю з кожним учасником узгоджувався зручний час онлайн-зустрічі. Респондентам попередньо пояснювали, що розмова не має характеру перевірки або офіційного опитування. Їм повідомлялося, що вони можуть не відповідати на запитання, які викликають дискомфорт, а також можуть завершити участь у будь-який момент. Такий підхід допомагав зменшити емоційне напруження та створити більш довірливу атмосферу.

Zoom-зустрічі проводилися у спокійному темпі, без тиску та жорсткої прив’язаності до формального переліку запитань. Інтерв’ю мало напівструктурований характер: дослідник орієнтувався на заздалегідь підготовлені тематичні блоки, однак залишав простір для вільних відповідей, уточнень і додаткових пояснень. Це дозволило респондентам говорити не лише про сам факт отримання або неотримання соціальної підтримки, а й про власне ставлення до неї, про моменти розчарування, вдячності, втоми або потреби в більш людяному спілкуванні з фахівцями.

Під час онлайн-інтерв’ю особлива увага приділялася психологічній безпеці респондентів. Оскільки розмова торкалася чутливих тем, пов’язаних із війною, тривалою розлукою, страхом за близьку людину, емоційним виснаженням і труднощами в родині, дослідник уникав різких формулювань та надмірного заглиблення у травматичні події.

Основний акцент робився не на деталізації болісного досвіду, а на розумінні потреб сім’ї, її досвіду отримання допомоги та тих форм підтримки, які могли б реально полегшити повсякденне життя.

Онлайн-формат мав і певні обмеження. Зокрема, не всі респонденти однаково вільно почувалися під час відеозустрічі, а в окремих випадках технічні умови або присутність інших членів сім’ї вдома могли впливати на ступінь відкритості відповідей. Проте загалом використання Google Форми та Zoom виявилося доцільним для цього дослідження, оскільки дозволило поєднати зручність, безпеку, конфіденційність і можливість отримати як кількісні, так і глибші якісні дані.

Таким чином, онлайн-організація емпіричного дослідження відповідала реальним умовам воєнного стану та особливостям досліджуваної категорії респондентів.

Анкетування через Google Форму забезпечило збір узагальнених даних про потреби, труднощі та рівень доступності соціальної підтримки, а інтерв’ю у форматі Zoom дало змогу глибше побачити живий досвід сімей

військовослужбовців, їхні емоційні стани, очікування та ставлення до системи допомоги.

Зміст інтерв'ю охоплював кілька основних напрямів. (Додаток Б)

Насамперед учасники говорили про те, як змінилося їхнє життя після початку повномасштабної війни. Більшість респондентів зазначала, що війна суттєво змінила звичний спосіб життя родини, характер сімейних взаємин та емоційний стан усіх членів сім'ї. Частина учасників говорила про постійне відчуття тривоги, інші – про психологічну втому від необхідності постійно бути «зібраними» та не показувати власних переживань дітям.

Окремо обговорювалися труднощі отримання соціальної підтримки. Деякі респонденти позитивно оцінювали допомогу соціальних служб, однак водночас говорили про складність бюрократичних процедур, нестачу інформації або необхідність неодноразово звертатися до різних установ.

У відповідях помітно простежувалося бажання родин бачити більш зрозумілу та доступну систему підтримки без постійної необхідності самостійно шукати інформацію.

Також під час інтерв'ю значна увага приділялася емоційному стану сімей. Частина респондентів говорила про труднощі у спілкуванні з дітьми, емоційну виснаженість, відчуття самотності та психологічне перевантаження. Водночас багато учасників підкреслювали, що найбільше їм бракує навіть не матеріальної допомоги, а елементарного відчуття підтримки та розуміння з боку оточення.

Проведення інтерв'ю потребувало особливо уважного ставлення до психологічного стану респондентів. У процесі спілкування важливо було не лише отримати інформацію, а й створити атмосферу довіри, у якій людина не почувалася б оцінюваною чи змушеною виправдовувати власні переживання. Саме тому під час розмов уникалися різкі формулювання, психологічний тиск або надмірне акцентування на травматичних подіях.

Дослідження проводилося поетапно.

Перший етап – підготовчий. На цьому етапі було визначено мету, завдання, вибірку дослідження та підібрано методи збору емпіричної

інформації. Також було розроблено зміст анкети та орієнтовні питання для проведення інтерв'ю.

Другий етап – організаційний. Було сформовано групу учасників дослідження та проведено попереднє ознайомлення респондентів з умовами участі у дослідженні. Особлива увага приділялася дотриманню принципів добровільності та конфіденційності.

Третій етап – проведення анкетування. Учасники самостійно відповідали на запитання анкети у спокійній обстановці. За потреби дослідник надавав уточнення щодо формулювання окремих питань, не впливаючи на зміст відповідей.

Четвертий етап – проведення інтерв'ю. Під час живого спілкування респонденти детальніше описували власний досвід отримання соціальної підтримки, труднощі повсякденного життя та емоційний стан родини.

П'ятий етап – обробка результатів дослідження. Для аналізу отриманих даних було використано методи математичної статистики.

Основним статистичним методом став коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Використання цього методу дозволило визначити взаємозв'язок між рівнем соціальної підтримки та соціально-психологічним станом сімей військовослужбовців.

Під час аналізу увага зверталася на те, чи впливає рівень доступності соціальних послуг на емоційний стан родини, рівень тривожності, психологічну стабільність та здатність сім'ї адаптуватися до умов воєнного часу.

Оскільки дослідження проводилося із сім'ями військовослужбовців, особливого значення набувало дотримання етичних принципів. Участь респондентів була добровільною, а отримана інформація використовувалася лише в узагальненому вигляді.

У процесі спілкування важливо було не допустити повторної психологічної травматизації учасників або надмірного емоційного напруження.

Загалом обрана методика дослідження дозволила не лише отримати кількісні показники щодо рівня соціальної підтримки сімей військовослужбовців, а й глибше зрозуміти їхній повсякденний досвід, емоційний стан та реальні труднощі, з якими вони стикаються у період воєнного стану.

Поєднання анкетування, інтерв'ю та методів математичної статистики забезпечило можливість комплексно проаналізувати проблему та створило основу для подальшого аналізу результатів дослідження.

2.2 Аналіз потреб сімей військовослужбовців у системі соціальної підтримки

Першим етапом емпіричного аналізу стало опрацювання результатів анкетування, проведеного серед 16 сімей військовослужбовців м. Миколаєва. Анкетування здійснювалося онлайн за допомогою Google Форми, що дало змогу респондентам відповідати у зручний для них час і в більш спокійних умовах. Для цієї категорії учасників це мало особливе значення, адже питання стосувалися не лише формального досвіду отримання соціальних послуг, а й особистих переживань, тривоги, втоми, сімейних труднощів та потреби у підтримці.

Під час аналізу відповідей було враховано, що сім'ї військовослужбовців у період воєнного стану перебувають у дуже непростій життєвій ситуації. Для багатьох із них соціальна підтримка не є чимось додатковим або другорядним. Вона стає реальним ресурсом, який допомагає втримувати повсякденне життя, дбати про дітей, вирішувати побутові питання, зменшувати емоційне напруження та хоча б частково відчувати, що родина не залишена наодинці зі своїми труднощами.

Результати анкетування показали, що найбільш поширеною потребою серед опитаних сімей є психологічна підтримка. Її зазначили 12 респондентів,

що становить 75 % від загальної кількості учасників дослідження. Такий показник є цілком зрозумілим в умовах воєнного стану. Родини військовослужбовців щодня живуть із тривогою за близьку людину, часто не мають стабільного зв'язку, постійно очікують новин і водночас змушені виконувати звичні сімейні обов'язки. Для багатьох психологічна підтримка потрібна не через окрему кризову подію, а через тривале накопичення напруження.

Другою за поширеністю виявилася потреба в інформаційній підтримці. Її обрали 11 сімей, тобто 68,75 % респондентів. Це означає, що значна частина родин не завжди чітко розуміє, куди саме можна звернутися, які види допомоги їм доступні, які документи потрібно підготувати та які програми діють у громаді.

У відповідях респондентів простежувалася втома від постійного самостійного пошуку інформації. Для сім'ї, яка вже перебуває у стані емоційного напруження, навіть проста бюрократична невизначеність може ставати додатковим джерелом стресу.

Матеріальну допомогу як актуальну потребу зазначили 10 респондентів, що становить 62,5 %. Цей результат показує, що економічне навантаження на сім'ї військовослужбовців залишається відчутним. Часто один із членів родини бере на себе більшу частину побутових, фінансових та організаційних обов'язків.

У таких умовах матеріальна підтримка сприймається не лише як фінансовий ресурс, а й як спосіб зменшити щоденне напруження, пов'язане з оплатою житла, лікуванням, харчуванням, потребами дітей або непередбаченими витратами.

Потребу в юридичному консультуванні зазначили 8 сімей, тобто 50 % опитаних. Це свідчить про те, що половина респондентів має запити, пов'язані з оформленням документів, соціальними гарантіями, виплатами, пільгами або правовим статусом.

Для багатьох сімей правові питання є складними не лише через зміст законодавства, а й через те, що вони виникають у дуже напружений період життя. Людині буває важко самостійно розібратися у процедурах, коли вона паралельно переживає тривогу, втому та відповідальність за родину.

Соціально-побутову допомогу як необхідну форму підтримки обрали 7 респондентів, що становить 43,75 %. Цей показник демонструє, що частина сімей потребує допомоги не лише у вигляді консультацій чи виплат, а й у вирішенні конкретних щоденних питань.

Ідеться про підтримку в організації побуту, догляді за дітьми, супроводі до установ, допомозі з документами або отриманні гуманітарної допомоги. Саме такі, на перший погляд, прості речі часто мають для родини велике значення, бо знімають частину навантаження з людини, яка залишається вдома.

Потребу у підтримці дітей зазначили 6 сімей, тобто 37,5 % респондентів. Цей результат потребує окремої уваги. Діти військовослужбовців часто переживають війну не менш гостро, ніж дорослі, але не завжди можуть прямо сказати про свій страх, сум або напруження. Вони можуть ставати більш тривожними, замкнутими, дратівливими або, навпаки, надто «дорослими» у своїй поведінці.

Тому підтримка дітей у таких родинах має бути не випадковою, а системною та делікатною.

Для більш наочного представлення результатів анкетування доцільно подати основні потреби сімей військовослужбовців у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Основні потреби сімей військовослужбовців за результатами анкетування

Види потреб сімей військовослужбовців	**Кількість респондентів**	**Відсотковий показник**
Психологічна підтримка	12	75 %
Інформаційна підтримка	11	68,75 %
Матеріальна допомога	10	62,5 %
Юридичне консультування	8	50 %
Соціально-побутова допомога	7	43,75 %
Підтримка дітей	6	37,5 %

Дані таблиці 2.1 показують, що потреби сімей військовослужбовців мають комплексний характер. Найвищий показник має психологічна підтримка, що підтверджує значне емоційне навантаження на родини. Водночас високими залишаються показники інформаційної та матеріальної допомоги. Це означає, що сім'ї потребують не однієї окремої послуги, а цілісної системи підтримки, у якій психологічна, соціальна, правова та інформаційна допомога взаємно доповнюють одна одну.

Для кращого візуального сприйняття отримані результати доцільно подати у вигляді діаграми (рис. 2.1.)

Рис. 2.1. Основні потреби сімей військовослужбовців у системі соціальної підтримки за результатами анкетування

Загалом результати першої методики показали, що соціальна підтримка сімей військовослужбовців має бути ширшою за одноразову допомогу. Родини потребують стабільного, зрозумілого й доступного супроводу. Найбільш болючими для них залишаються психологічне виснаження, нестача чіткої інформації, матеріальні труднощі та потреба у більш уважному ставленні до дітей.

Саме ці результати стали основою для подальшого аналізу доступності соціальних послуг та труднощів, з якими стикаються сім'ї під час звернення по допомогу.

Наступним етапом дослідження стало опрацювання результатів інтерв'ю, проведених із сім'ями військовослужбовців у форматі онлайн-зустрічей на платформі Zoom.

На відміну від анкетування, яке дозволило отримати більш узагальнені кількісні показники, інтерв'ю дало можливість глибше побачити повсякденний досвід родин, їхній емоційний стан, труднощі адаптації та реальне ставлення до системи соціальної підтримки.

Під час аналізу відповідей стало помітно, що для більшості сімей головною проблемою є не лише матеріальне навантаження або складність оформлення допомоги, а постійне психологічне виснаження. Значна частина респондентів говорила про тривогу як про стан, який фактично став постійним фоном повсякденного життя. Респонденти описували складність очікування новин, страх телефонних дзвінків у нічний час, емоційне напруження через невизначеність та втому від необхідності постійно тримати себе в руках заради дітей або інших членів родини.

Під час інтерв'ю 13 респондентів, що становить 81,25 % учасників дослідження, зазначили, що найбільшою проблемою для них є постійне емоційне напруження та тривога за близьку людину.

У відповідях часто звучало, що навіть у моменти зовнішнього спокою внутрішнє відчуття небезпеки нікуди не зникає. Частина респондентів говорила про труднощі зі сном, емоційну виснаженість та неможливість повністю розслабитися навіть удома.

Ще однією поширеною проблемою виявилося відчуття психологічної самотності. Його прямо або опосередковано описували 11 сімей, тобто 68,75 % респондентів. Учасники інтерв'ю нерідко говорили про те, що оточення не завжди розуміє їхній стан. Навіть коли поряд є родичі чи знайомі, людина може

почуватися емоційно ізольованою, оскільки значна частина переживань залишається «всередині».

Деякі респонденти зазначали, що намагаються не говорити про свої страхи відкрито, аби не навантажувати дітей або близьких ще більше.

Під час розмов також стало помітно, що сім'ї дуже гостро реагують на формальність у системі соціальної підтримки. 10 учасників дослідження, що становить 62,5 %, говорили про те, що для них велике значення має не лише сам факт отримання допомоги, а й людяне ставлення під час звернення до соціальних служб.

Респонденти позитивно оцінювали ті випадки, коли фахівці спокійно пояснювали інформацію, підтримували емоційно та проявляли уважність до ситуації родини. Водночас байдужість, сухе спілкування або постійне перенаправлення між установами викликали у сімей додаткове виснаження.

Окрему увагу під час інтерв'ю респонденти приділяли труднощам, пов'язаним із дітьми. 9 сімей, тобто 56,25 % учасників, говорили про зміни в емоційному стані дітей після початку повномасштабної війни та тривалої розлуки з військовослужбовцем.

Батьки помічали тривожність, замкнутість, страх, емоційну нестабільність або підвищену чутливість дітей до будь-яких новин, пов'язаних із війною. Частина респондентів зізнавалася, що їм складно самостійно пояснювати дітям ситуацію та одночасно справлятися з власним емоційним станом.

Досить помітною виявилася і проблема недостатньої поінформованості щодо соціальних програм та доступної допомоги. Про це говорили 8 респондентів, що становить 50 % учасників дослідження. У відповідях відчувалася втома від постійного пошуку інформації, необхідності самостійно уточнювати умови отримання допомоги або звертатися до кількох установ одночасно. Частина сімей зазначала, що у складному емоційному стані навіть звичайні бюрократичні процедури сприймаються значно важче.

Для узагальнення результатів інтерв'ю доцільно подати основні труднощі сімей військовослужбовців у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Основні труднощі сімей військовослужбовців за результатами інтерв'ю

Виявлені труднощі	**Кількість респондентів**	**Відсотковий показник**
Постійне емоційне напруження та тривога	13	81,25 %
Відчуття психологічної самотності	11	68,75 %
Потреба у більш людяному ставленні під час отримання допомоги	10	62,5 %
Труднощі, пов'язані з емоційним станом дітей	9	56,25 %
Недостатня поінформованість щодо соціальних програм	8	50 %

Дані таблиці 2.2 показують, що найбільш гостро сім'ї військовослужбовців переживають саме психологічні труднощі. Найвищі показники мають емоційне напруження, тривога та відчуття внутрішньої самотності. Це дозволяє говорити про те, що в умовах воєнного стану соціальна підтримка не може обмежуватися лише матеріальною допомогою або формальним консультуванням. Для родин надзвичайно важливими залишаються психологічна стабільність, людяне ставлення та відчуття, що їхні переживання не залишаються поза увагою.

Для більш наочного представлення результатів інтерв'ю доцільно подати їх у вигляді діаграми (рис. 2.2.)

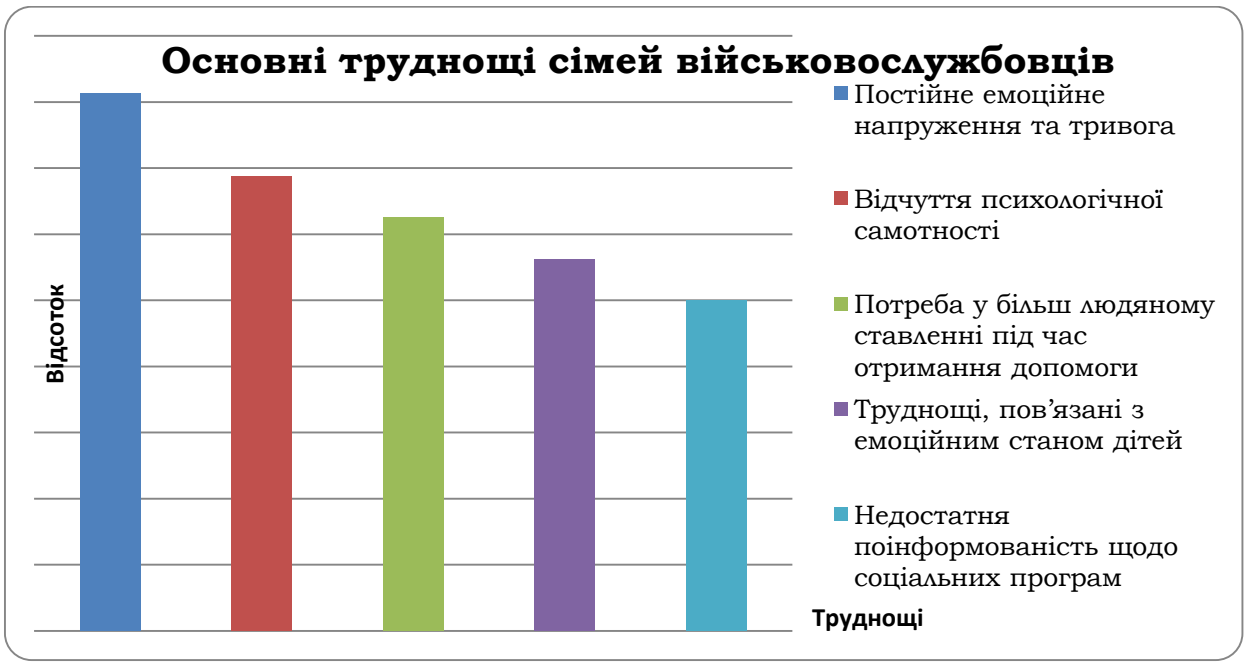

Рис. 2.2. Основні труднощі сімей військовослужбовців за результатами інтерв'ю

Загалом результати інтерв'ю дали можливість глибше зрозуміти внутрішній стан сімей військовослужбовців у період воєнного стану. За відповідями респондентів добре помітно, що навіть ті родини, які отримують певну соціальну допомогу, продовжують жити в умовах постійного психологічного виснаження.

Саме тому система соціальної підтримки повинна бути орієнтована не лише на вирішення окремих соціально-побутових питань, а й на створення відчуття стабільності, підтримки та емоційної безпеки для родин військовослужбовців.

Після проведення анкетування та інтерв'ю наступним етапом дослідження стало визначення взаємозв'язку між рівнем соціальної підтримки та соціально-психологічним станом сімей військовослужбовців.

Для цього було використано *коефіцієнт рангової кореляції Спірмена*, який дозволяє встановити силу та напрям зв'язку між досліджуваними показниками.

Використання саме цього статистичного методу було доцільним з огляду на невеликий обсяг вибірки та особливості отриманих результатів. У межах дослідження аналізувалися такі показники: рівень доступності соціальної підтримки, емоційне напруження, відчуття психологічної самотності, рівень поінформованості щодо соціальних послуг, а також потреба у психологічній підтримці.

Під час статистичної обробки результатів було встановлено, що найбільш виражений взаємозв'язок спостерігається між недостатнім рівнем соціальної підтримки та емоційним напруженням членів сімей військовослужбовців. Значення коефіцієнта Спірмена у цьому випадку становило $rs = 0,74$. Такий показник свідчить про наявність сильного прямого зв'язку між досліджуваними параметрами.

Іншими словами, чим менш доступною або недостатньою респонденти вважали соціальну підтримку, тим вищим виявлявся рівень їхнього емоційного виснаження, тривоги та психологічного напруження.

Під час аналізу відповідей добре помітно, що сім’ї військовослужбовців дуже гостро реагують не лише на відсутність допомоги, а й на відчуття невизначеності та нестачі підтримки загалом. Для багатьох респондентів важливим є саме усвідомлення того, що у складній ситуації вони не залишаються самі та можуть отримати допомогу без додаткових психологічних бар’єрів.

Досить помітний взаємозв’язок також було встановлено між рівнем соціальної підтримки та відчуттям психологічної самотності. Значення коефіцієнта Спірмена становило rs = 0,69. Отримані результати дозволяють говорити про те, що недостатня підтримка або труднощі під час взаємодії із соціальними службами можуть посилювати внутрішнє відчуття ізоляції та емоційної виснаженості у членів сімей військовослужбовців.

У відповідях респондентів неодноразово простежувалося, що для багатьох людей особливе значення має не лише матеріальна чи юридична допомога, а саме людське ставлення, уважність та можливість бути почутими. Коли сім’я не відчуває підтримки або стикається з байдужістю, психологічне напруження лише посилюється.

Помітний взаємозв’язок було зафіксовано і між рівнем поінформованості щодо соціальних програм та психологічною стабільністю родини. У цьому випадку коефіцієнт Спірмена становив rs = 0,63. Це дозволяє припустити, що недостатня кількість зрозумілої інформації про доступні види допомоги підсилює тривожність та внутрішнє напруження членів сімей військовослужбовців.

Для людей, які вже перебувають у складному емоційному стані, необхідність самостійно шукати інформацію або постійно уточнювати умови отримання допомоги стає додатковим стресовим фактором.

Також було встановлено взаємозв’язок між потребою у психологічній підтримці та загальним емоційним станом сімей військовослужбовців. Значення коефіцієнта становило rs = 0,71.

Це свідчить про те, що чим вищим є рівень емоційного виснаження та тривоги, тим сильніше сім'ї відчувають потребу саме у психологічній допомозі та підтримувальному спілкуванні.

Під час аналізу результатів стало помітно, що психологічна підтримка для більшості респондентів асоціюється не лише з професійною консультацією психолога. Часто люди говорили про потребу у звичайній людській увазі, спокійній розмові, підтримці без формальності та можливості хоча б ненадовго відчути внутрішню опору.

Для узагальнення результатів кореляційного аналізу доцільно подати отримані показники у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Взаємозв'язок між рівнем соціальної підтримки та соціально-психологічним станом сімей військовослужбовців

Досліджувані показники	**Значення коефіцієнта Спірмена (rs)**	**Характер зв'язку**
Недостатній рівень соціальної підтримки – емоційне напруження	0,74	сильний прямий
Недостатній рівень соціальної підтримки – психологічна самотність	0,69	помірно сильний прямий
Недостатня поінформованість – психологічне напруження	0,63	помірно сильний прямий
Потреба у психологічній підтримці – емоційне виснаження	0,71	сильний прямий

Для більш наочного представлення результатів кореляційного аналізу доцільно подати їх у вигляді діаграми (рис. 2.3.)

Рис. 2.3. Взаємозв'язок між рівнем соціальної підтримки та соціально-психологічним станом сімей військовослужбовців

Таким чином, результати кореляційного аналізу підтвердили, що соціальна підтримка сімей військовослужбовців має не лише організаційне або матеріальне значення. Її рівень безпосередньо впливає на психологічний стан родини, здатність справлятися зі стресом та внутрішнє відчуття стабільності у складних умовах воєнного часу. Саме тому система соціальної підтримки повинна бути спрямована не лише на надання окремих послуг, а й на створення для сімей військовослужбовців відчуття підтримки, зрозумілості та емоційної безпеки.

2.3 Практичні напрями вдосконалення соціальної підтримки сімей військовослужбовців в умовах воєнного стану

Результати проведеного дослідження показали, що проблема соціальної підтримки сімей військовослужбовців сьогодні значно ширша, ніж організація окремих соціальних виплат або надання гуманітарної допомоги. У реальному житті родини стикаються з комплексом труднощів, які поєднують емоційне виснаження, тривогу, побутове перевантаження, невизначеність, складність

взаємодії з установами та потребу постійно залишатися психологічно стійкими для дітей і близьких.

Саме тому сучасна система соціальної підтримки повинна орієнтуватися не лише на формальне виконання соціальних гарантій, а й на збереження внутрішнього ресурсу сім'ї.

Під час інтерв'ю значна частина респондентів говорила про те, що найбільш виснажливими є не окремі кризові ситуації, а постійне накопичення напруження. Люди звикають жити у стані очікування, тривоги та психологічної мобілізації. Часто сім'я роками перебуває у режимі «потрібно триматися», не маючи можливості повноцінно відновлювати емоційний стан.

У таких умовах навіть звичайні побутові труднощі починають сприйматися значно гостріше.

Саме тому одним із головних напрямів удосконалення соціальної підтримки має стати перехід від формального надання послуг до системного соціально-психологічного супроводу родини.

Сім'я військовослужбовця потребує не разового втручання, а постійної підтримки, яка враховує зміни її емоційного стану, потреб, життєвих обставин та рівня адаптації до умов воєнного часу.

Особливої уваги потребує проблема психологічного виснаження членів сімей військовослужбовців. Під час дослідження багато респондентів описували стан постійної внутрішньої напруги, який поступово стає звичним. Людина продовжує працювати, доглядати дітей, вирішувати побутові питання, але при цьому живе у режимі емоційного перевантаження. Найскладніше у таких ситуаціях полягає в тому, що зовні ця втома часто залишається непомітною.

На практиці значна частина сімей не звертається по психологічну допомогу навіть тоді, коли гостро її потребує. Причини можуть бути різними:

1. страх виглядати «слабкими»;
2. недовіра до психологічної допомоги;
3. переконання, що «інші переживають ще гірше»;

4. емоційне виснаження, через яке людина вже не має ресурсу шукати допомогу;
5. відсутність доступної та зрозумілої інформації про психологічні послуги.

Саме тому система підтримки повинна бути максимально наближеною до сім'ї та не створювати додаткових психологічних бар'єрів. Дуже часто люди готові прийняти допомогу лише тоді, коли відчувають просте людське ставлення, спокійну комунікацію та відсутність осуду.

На нашу думку, одним із найбільш важливих напрямів удосконалення соціальної підтримки є розвиток психологічного супроводу сімей військовослужбовців.

Такий супровід має включати:

1. індивідуальне психологічне консультування;
2. кризову психологічну допомогу;
3. сімейне консультування;
4. групи емоційної підтримки;
5. психологічні зустрічі для дітей військовослужбовців;
6. онлайн-консультування для сімей, які не можуть відвідувати центр особисто;
7. підтримку сімей після повернення військовослужбовця додому.

Особливе значення сьогодні має саме онлайн-формат підтримки. Під час проведення дослідження стало помітно, що значна частина родин психологічно легше погоджується на дистанційне спілкування, ніж на особисте відвідування фахівця. Для багатьох Zoom-консультація або онлайн-група підтримки сприймаються менш тривожно, ніж очний прийом.

Практика показує, що навіть коротка регулярна психологічна підтримка допомагає сім'ї значно краще справлятися з емоційним навантаженням. Наприклад, під час інтерв'ю одна з респонденток зазначала, що найбільшою допомогою для неї стала не матеріальна підтримка, а можливість раз на тиждень спокійно поговорити з психологом центру соціальної підтримки. За її

словами, саме це допомогло їй перестати постійно стримувати емоції та хоча б частково відновити внутрішню рівновагу.

Пропонуємо три практичні кейси психологічної підтримки, які можуть бути реально впроваджені в діяльність центрів соціальної підтримки сімей військовослужбовців.

Кейс 1. «Година психологічної стабілізації»

Суть практики полягає у проведенні коротких щотижневих онлайн-зустрічей із психологом для членів сімей військовослужбовців. Формат зустрічей не передбачає глибокої психотерапевтичної роботи або складних діагностичних процедур. Основна мета – створення безпечного простору, у якому людина може проговорити власний стан без страху осуду чи формальності.

Практика показує, що значна частина членів сімей військовослужбовців не готова одразу звертатися до психолога через внутрішній бар'єр або переконання, що їхні переживання «не настільки серйозні». Саме тому короткі стабілізаційні зустрічі можуть стати більш доступною формою підтримки.

Така зустріч може включати:

1. коротку емоційну самодіагностику;
2. обговорення найбільш складних переживань за останній тиждень;
3. вправи на зниження тривожності;
4. техніки стабілізації емоційного стану;
5. рекомендації щодо психологічного самовідновлення.

Практичне значення цього кейсу полягає в тому, що людина поступово перестає залишатися наодинці зі своїм емоційним виснаженням. Навіть одна регулярна година підтримувального спілкування часто допомагає знизити внутрішню напругу та повернути відчуття емоційної опори.

Кейс 2. «Група взаємопідтримки для дружин військовослужбовців»

Під час інтерв'ю багато респонденток говорили про відчуття психологічної самотності. Часто жінка залишається сам на сам із побутовими труднощами, вихованням дітей, постійною тривогою та необхідністю зовні демонструвати

емоційну стійкість. При цьому навіть близьке оточення не завжди здатне зрозуміти її внутрішній стан.

У такій ситуації ефективною може стати практика груп взаємопідтримки. Їх доцільно організовувати на базі центрів соціальної підтримки або в онлайн-форматі через Zoom.

Особливість таких груп полягає не у формальному консультуванні, а у створенні середовища, де люди з подібним досвідом можуть відкрито говорити про власні переживання. Для багатьох учасниць уже сам факт того, що їх розуміють без пояснень, стає важливим ресурсом психологічного відновлення.

До структури таких зустрічей можуть входити:

1. тематичні обговорення;
2. вправи на емоційне розвантаження;
3. психологічні техніки самодопомоги;
4. спільне обговорення труднощів виховання дітей;
5. обмін практичним досвідом;
6. індивідуальні консультації після групи.

Практика груп підтримки є особливо цінною тим, що зменшує відчуття ізоляції. Людина перестає сприймати свої переживання як «особисту слабкість» і починає бачити, що її реакції є природними в умовах тривалого стресу.

Кейс 3. «Психологічний супровід сім'ї після повернення військовослужбовця»

Однією з проблем, про яку респонденти говорили значно рідше, але дуже емоційно, є складність адаптації родини після повернення військовослужбовця додому. У суспільстві часто існує уявлення, що повернення військового автоматично означає завершення кризи для сім'ї. Проте на практиці саме цей період нерідко стає емоційно дуже складним.

Члени родини за час розлуки звикають до нового способу життя, нових ролей і обов'язків. Водночас військовослужбовець повертається з досвідом тривалого психологічного напруження, який також впливає на сімейні

взаємини. Через це можуть виникати непорозуміння, емоційна дистанція, труднощі у спілкуванні або конфлікти, яких раніше не було.

У межах цього кейсу доцільно впровадити:

1. сімейні консультації психолога;
2. зустрічі для подружніх пар;
3. програми адаптації дітей до повернення військового;
4. психологічні тренінги з ненасильницької комунікації;
5. кризовий супровід родини у перші місяці після повернення.

Практичне значення такої підтримки полягає у тому, що сім’я отримує можливість пройти етап адаптації без накопичення внутрішнього напруження та взаємного відчуження. У багатьох випадках саме своєчасна психологічна допомога дозволяє попередити серйозні сімейні конфлікти та емоційне виснаження всіх членів родини.

Описані кейси демонструють, що ефективна соціальна підтримка сімей військовослужбовців не потребує виключно складних або дорогих програм. У багатьох ситуаціях вирішальне значення має регулярність допомоги, доступність фахівця та створення простору, у якому людина може не приховувати власні переживання. Саме такі практики дозволяють зробити систему соціальної підтримки більш живою, гнучкою та орієнтованою на реальні потреби сім’ї.

Окремої уваги потребують діти військовослужбовців. Під час дослідження багато батьків говорили про зміни в емоційному стані дітей: підвищену тривожність, страх втрати, труднощі зі сном, замкнутість або, навпаки, різкі емоційні реакції.

У таких ситуаціях підтримка дітей не може обмежуватися лише окремими святковими заходами або гуманітарною допомогою. Дитина потребує стабільного безпечного середовища, у якому її емоції не будуть знецінюватися.

На нашу думку, система підтримки дітей військовослужбовців повинна охоплювати:

1. психологічні групи підтримки;

2. арттерапевтичні заняття;
3. ігрову терапію для молодших дітей;
4. заняття з розвитку емоційної стійкості;
5. сімейні зустрічі з психологом;
6. підтримувальні освітні програми у школах;
7. роботу з педагогами щодо особливостей взаємодії з дітьми військових.

Для узагальнення основних напрямів психологічної підтримки доцільно подати їх у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Основні напрями психологічної підтримки сімей військовослужбовців

Напрям підтримки	**Практичне спрямування**
Індивідуальне психологічне консультування	Зниження рівня тривоги та емоційного виснаження
Сімейне консультування	Покращення взаємин у родині
Онлайн-психологічна підтримка	Забезпечення доступності допомоги
Групи емоційної підтримки	Зниження відчуття психологічної самотності
Арттерапія та заняття для дітей	Стабілізація емоційного стану дітей
Кризове консультування	Допомога у гострих емоційних ситуаціях
Психологічний супровід після повернення військового	Полегшення сімейної адаптації

Джерело: розроблено автором

Дані таблиці 2.4 показують, що психологічна підтримка повинна охоплювати не лише окремого члена родини, а сім’ю загалом. Особливого значення набуває доступність допомоги та можливість отримати її без складних процедур і тривалого очікування.

Для більш наочного представлення структури психологічної підтримки доцільно подати її у вигляді схеми (рис. 2.4.)

Ще однією серйозною проблемою, яка проявилася під час дослідження, стала недостатня поінформованість сімей щодо доступних видів допомоги. Частина респондентів прямо говорила про те, що не знає, куди звертатися у складних ситуаціях або які саме програми підтримки діють у громаді.

Рис. 2.4. Система психологічної підтримки сімей військовослужбовців

У реальному житті людина часто дізнається про можливість отримати допомогу випадково: через знайомих, соціальні мережі або інших членів родин військовослужбовців. Це створює ситуацію нерівного доступу до соціальної підтримки.

Саме тому важливим напрямом удосконалення соціальної роботи є розвиток інформаційного супроводу сімей військовослужбовців.

На практиці це може передбачати:

1. створення єдиного інформаційного онлайн-ресурсу для сімей військових;
2. регулярне оновлення інформації про соціальні послуги;
3. зрозумілі покрокові інструкції щодо оформлення допомоги;
4. гарячу телефонну лінію підтримки;
5. інформаційні консультації у форматі онлайн;
6. створення чатів підтримки при соціальних центрах;
7. інформаційні зустрічі для родин військовослужбовців.

Під час інтерв'ю одна з учасниць дослідження зазначала, що найбільш виснажливим для неї було не оформлення документів саме по собі, а постійна необхідність уточнювати інформацію у різних установах.

За її словами, у стані постійної тривоги навіть проста бюрократична процедура може психологічно виснажувати людину значно сильніше, ніж це здається ззовні.

Окремого оновлення потребує і сама комунікація соціальних працівників із сім'ями військовослужбовців. Під час дослідження респонденти неодноразово наголошували, що велике значення для них має людяне ставлення. Людина значно легше переживає складну ситуацію тоді, коли відчуває спокійну підтримувальну взаємодію, а не формальне ставлення або байдужість.

Саме тому професійна підготовка фахівців соціальної сфери повинна включати:

1. розвиток навичок кризової комунікації;
2. навчання роботі з психологічною травмою;
3. підготовку до роботи з емоційно виснаженими сім'ями;
4. розвиток емпатійної взаємодії;
5. профілактику професійного вигорання самих фахівців.

Для систематизації практичних напрямів удосконалення соціальної підтримки доцільно подати їх у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Практичні напрями вдосконалення соціальної підтримки сімей військовослужбовців

Напрям удосконалення	**Практичне значення**
Розвиток психологічного супроводу	Зниження емоційного виснаження сімей
Підтримка дітей військовослужбовців	Стабілізація емоційного стану дітей
Розвиток онлайн-послуг	Підвищення доступності допомоги
Інформаційний супровід родин	Зменшення стресу під час пошуку допомоги
Підготовка соціальних працівників	Покращення якості взаємодії з сім'ями
Міжвідомча взаємодія служб	Комплексна підтримка родини
Групи взаємопідтримки сімей	Зменшення психологічної ізоляції

Джерело: розроблено автором

Дані таблиці 2.5 показують, що вдосконалення соціальної підтримки повинно мати комплексний характер. Сім’я військовослужбовця потребує не окремої послуги, а цілісної системи допомоги, яка враховує її емоційний стан, повсякденні труднощі та потребу у стабільності.

Підтримка сімей військовослужбовців сьогодні є одним із найважливіших напрямів соціальної роботи в умовах війни. Саме родина часто першою переживає наслідки тривоги, невизначеності, тривалого емоційного напруження та змін у сімейних взаєминах. Тому діяльність соціальних служб повинна бути комплексною, системною та орієнтованою не лише на подолання кризових ситуацій, а й на формування психологічної стійкості сім’ї.

Практичні рекомендації для фахівців соціальної сфери допомагають визначити ключові напрями підтримки та підвищити ефективність соціально-психологічної допомоги родинам військовослужбовців.

1. *Забезпечити системну психологічну підтримку сімей військовослужбовців.*

Соціальним службам варто організовувати регулярні консультації психологів, кризові інтервенції та емоційні групи підтримки. Особливо важливо працювати не лише з військовими, а й з їхніми дружинами, батьками та дітьми, які часто переживають тривогу, страх і емоційне виснаження.

Особлива увага: раннє виявлення ознак хронічного стресу, депресивних станів та емоційного вигорання.

2. *Розвивати програми підтримки дітей військовослужбовців.*

Необхідно створювати безпечні простори для дітей: арттерапевтичні заняття, психологічні тренінги, групи спілкування та освітню підтримку. Діти потребують стабільності, пояснення складних подій доступною мовою та відчуття безпеки.

Особлива увага: дітям молодшого шкільного віку та підліткам, які часто приховують власні переживання.

3. *Активно впроваджувати онлайн-супровід сімей.*

Через мобільність населення та безпекові ризики важливо забезпечити дистанційні консультації, онлайн-групи підтримки та інформаційні платформи. Це дозволяє сім'ям отримувати допомогу незалежно від місця проживання.

Особлива увага: цифровій доступності для мешканців сільських територій та сімей із низьким рівнем цифрової грамотності.

4. *Посилити кризову допомогу у періоди загострення ситуації.*

Соціальні служби повинні мати чіткі алгоритми реагування у випадках втрати зв'язку з військовослужбовцем, поранення, загибелі чи повернення з бойових дій. Важливо діяти швидко, делікатно та комплексно.

Особлива увага: роботі з гострими емоційними реакціями та попередженню соціальної ізоляції родини.

5. *Налагоджувати міжвідомчу співпрацю.*

Ефективна підтримка можлива лише за умови взаємодії соціальних працівників, психологів, закладів освіти, медичних установ та громадських організацій. Координація допомоги зменшує дублювання послуг і підвищує їхню якість.

Особлива увага: створенню єдиної системи комунікації між усіма суб'єктами підтримки.

6. *Підвищувати професійну компетентність соціальних працівників.*

Фахівці мають регулярно проходити навчання щодо кризового консультування, роботи з травмою, ПТСР та сімейної підтримки в умовах війни.

Особлива увага: практичним навичкам ненасильницької комунікації та психологічної стійкості самих працівників соціальної сфери.

7. *Створювати довірливе середовище для сімей.*

Багато родин військовослужбовців не звертаються по допомогу через страх осуду або недовіру до державних структур. Соціальним службам важливо демонструвати відкритість, конфіденційність та людяне ставлення.

Особлива увага: формуванню атмосфери підтримки без бюрократичного тиску.

8. *Проводити інформаційно-просвітницьку роботу.*

Сім’ї повинні знати про доступні послуги, пільги, психологічну допомогу та можливості підтримки. Для цього варто використовувати соціальні мережі, освітні заклади, місцеві громади та онлайн-платформи.

Особлива увага: доступності інформації простою та зрозумілою мовою.

9. *Розвивати групову роботу та взаємопідтримку.*

Групові зустрічі допомагають сім’ям відчути, що вони не залишилися сам на сам із труднощами. Спільний досвід сприяє зниженню тривожності та психологічної ізоляції.

Особлива увага: підтримці сімей, які пережили втрату або тривале розлучення з військовослужбовцем.

10. *Орієнтувати підтримку на довготривалу адаптацію сім’ї.*

Допомога не повинна обмежуватися кризовими ситуаціями. Після повернення військовослужбовця родина часто стикається з труднощами повторної адаптації, зміною ролей та емоційною напругою.

Особлива увага: стабілізації сімейних взаємин та формуванню довготривалої психологічної стійкості родини.

Отже, ефективна підтримка сімей військовослужбовців потребує поєднання психологічної допомоги, соціального супроводу, міжвідомчої співпраці та довготривалої адаптаційної роботи. Особливого значення набувають емоційна підтримка дітей, кризове реагування та створення довірливого середовища для родин. Комплексний підхід соціальних служб сприятиме зниженню тривожності, покращенню емоційного стану членів сім’ї, зміцненню сімейних взаємин і зменшенню психологічної ізоляції в умовах воєнних викликів.

Загалом результати проведеного дослідження дозволяють говорити про те, що сучасна соціальна підтримка сімей військовослужбовців повинна бути максимально гнучкою, доступною та орієнтованою на реальні потреби родини. У період воєнного стану люди особливо гостро потребують не лише

матеріальної допомоги, а й відчуття людяності, підтримки та психологічної безпеки.

Саме тому ефективна соціальна робота сьогодні полягає не лише у виконанні адміністративних функцій, а у здатності допомогти сім'ї зберегти внутрішню стійкість у надзвичайно складних життєвих обставинах.

Висновки до 2 розділу

У другому розділі було розглянуто особливості соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців в умовах війни та визначено основні напрями діяльності соціальних служб у роботі з цією категорією населення. Проведений аналіз засвідчив, що сім'ї військовослужбовців перебувають у стані постійного емоційного напруження, пов'язаного з тривогою за життя близької людини, зміною сімейних ролей, тривалими розлуками, невизначеністю та наслідками воєнних подій. Такі обставини негативно впливають на психологічний стан усіх членів родини, особливо дітей, і потребують комплексної професійної підтримки.

Встановлено, що ефективна соціально-психологічна допомога має базуватися на системному підході, який поєднує психологічне консультування, кризову допомогу, соціальний супровід, групову роботу та дистанційні форми підтримки. Важливу роль у цьому процесі відіграє міжвідомча взаємодія соціальних працівників, психологів, закладів освіти, громадських організацій та центрів соціальної підтримки. Саме координація діяльності різних суб'єктів дозволяє забезпечити своєчасну та комплексну допомогу сім'ям військовослужбовців.

Особливу увагу було приділено підтримці дітей військовослужбовців, оскільки вони є однією з найбільш емоційно вразливих категорій. Доведено, що створення безпечного середовища, психологічний супровід та стабільна

емоційна підтримка сприяють зниженню рівня тривожності та покращенню адаптації дітей до складних життєвих обставин.

У результаті дослідження визначено, що соціально-психологічна підтримка сімей військовослужбовців повинна бути не лише реакцією на кризові ситуації, а й довготривалим процесом, спрямованим на зміцнення психологічної стійкості родини, стабілізацію сімейних взаємин та подолання психологічної ізоляції. Реалізація комплексних програм підтримки сприятиме покращенню емоційного стану членів сім'ї та підвищенню ефективності соціальної роботи в умовах воєнних викликів.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах воєнного стану проблема соціальної підтримки сімей військовослужбовців набуває особливої актуальності та суспільної значущості. Війна суттєво впливає не лише на військовослужбовців, а й на членів їхніх родин, які щоденно стикаються з емоційним напруженням, невизначеністю, тривогою за життя близької людини, зміною звичного способу життя та необхідністю адаптації до нових соціальних умов.

У зв’язку з цим соціальна підтримка сімей військовослужбовців стає важливим напрямом державної соціальної політики та професійної діяльності соціальних працівників.

У процесі дослідження було з’ясовано, що поняття соціальної підтримки охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення психологічної, соціальної, інформаційної та емоційної допомоги сім’ям військовослужбовців. Така підтримка повинна мати системний характер і реалізовуватися через взаємодію державних установ, соціальних служб, закладів освіти, медичних установ, громадських організацій та волонтерських ініціатив.

Встановлено, що ефективність соціальної підтримки значною мірою залежить від своєчасності допомоги, професійної підготовки фахівців та здатності враховувати індивідуальні потреби кожної родини.

У першому розділі роботи було проаналізовано теоретичні засади соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану. Визначено сутність поняття «соціальна підтримка», розкрито основні функції та напрями соціальної роботи із сім’ями військовослужбовців.

Дослідження наукових підходів дало можливість встановити, що соціальна підтримка повинна бути комплексною та спрямованою не лише на вирішення матеріальних труднощів, а й на забезпечення психологічної стійкості сім’ї, підтримання емоційної рівноваги та збереження сімейних взаємин.

Також було визначено, що сім’ї військовослужбовців належать до категорії соціально вразливих груп населення, які потребують особливої уваги з боку

держави та суспільства. Воєнний стан посилює рівень психологічного навантаження на членів сім'ї, провокує емоційну нестабільність, почуття страху, самотності та невпевненості у майбутньому. Особливо гостро такі труднощі переживають діти військовослужбовців, які потребують додаткової психологічної підтримки, стабільного емоційного середовища та відчуття безпеки.

У другому розділі було досліджено практичні аспекти соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців та визначено основні напрями діяльності соціальних служб в умовах війни. З'ясовано, що важливими складовими ефективної підтримки є психологічне консультування, кризова допомога, соціальний супровід, групова робота, підтримка дітей та використання дистанційних форм взаємодії. Встановлено, що онлайн-супровід став одним із найбільш доступних та ефективних способів підтримки сімей у період воєнного стану, оскільки дозволяє забезпечити безперервність допомоги незалежно від місця перебування родини.

У ході дослідження доведено, що значну роль у підтримці сімей військовослужбовців відіграє міжвідомча взаємодія. Координація діяльності соціальних працівників, психологів, педагогів, медичних працівників та представників громадських організацій сприяє більш ефективному вирішенню проблем родин та забезпечує комплексний підхід до надання допомоги. Водночас встановлено, що недостатня узгодженість дій між різними суб'єктами соціальної підтримки може знижувати ефективність допомоги та ускладнювати доступ сімей до необхідних послуг.

Особливу увагу у роботі приділено психологічній підтримці членів сімей військовослужбовців. Визначено, що своєчасне надання психологічної допомоги сприяє зниженню рівня тривожності, попередженню розвитку депресивних станів, стабілізації емоційного стану та покращенню внутрішньосімейних взаємин.

Групова робота, психологічні тренінги та програми емоційної підтримки допомагають сім’ям подолати відчуття ізольованості та сформувати навички психологічної стійкості.

У результаті дослідження встановлено, що важливою умовою ефективної соціальної підтримки є професійна підготовка фахівців соціальної сфери. Соціальні працівники повинні володіти навичками кризового консультування, роботи з травматичними переживаннями, ненасильницької комунікації та психологічної підтримки сімей у складних життєвих обставинах. В умовах воєнного стану професійна компетентність фахівців значною мірою визначає якість та результативність соціальної роботи.

Проведене дослідження дало можливість визначити основні проблеми, з якими стикаються сім’ї військовослужбовців у період воєнного стану.

Серед них: емоційне виснаження, підвищений рівень тривожності, психологічна ізоляція, труднощі адаптації до нових умов життя, порушення сімейної комунікації та недостатня поінформованість щодо можливостей отримання соціальної допомоги.

У зв’язку з цим виникає необхідність удосконалення системи соціальної підтримки, розширення мережі соціально-психологічних послуг та забезпечення їх доступності для всіх категорій сімей військовослужбовців.

На основі результатів дослідження було сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення діяльності соціальних служб. Зокрема, доцільним є розширення програм психологічної підтримки, активне впровадження дистанційних форм консультування, розвиток програм підтримки дітей військовослужбовців, посилення міжвідомчої взаємодії та проведення інформаційно-просвітницької роботи серед населення.

Важливим напрямом також є створення довірливого середовища, у якому сім’ї не боятимуться звертатися по допомогу та отримуватимуть необхідну підтримку без осуду чи бюрократичних перешкод.

Отже, соціальна підтримка сімей військовослужбовців у період воєнного стану є важливою складовою забезпечення соціальної стабільності суспільства.

Комплексна та своєчасна допомога сприяє покращенню психологічного стану членів родини, зміцненню сімейних взаємин, формуванню емоційної стійкості та подоланню негативних наслідків воєнних подій.

Реалізація ефективної системи соціальної підтримки дозволить підвищити якість життя сімей військовослужбовців та забезпечити їхню успішну адаптацію до складних умов сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація учасників АТО та їхніх сімей. Життя після АТО : інтернет-ресурс. URL: http://life-after-ato.com.ua/category/4 (дата звернення: 11.04.2026).

2. Алєксєєнко Т. Ф. Молода сім'я : умови виховання дитини : науково-метод. посіб. Київ : Кондор, 2004. 120 с.

3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

4. Бойко О., Гребінь Л., Левченко Н. Технології соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, №(2), 2018. С. 66-73. URL: https://doi.org/10.31499/2307- 4906.2.2017.134397 (дата звернення: 11.04.2026).

5. Будник О. Б. Методологічний аспект соціально-педагогічної діяльності. *Теорія і практика управління соціальними системами : щоквартальний науково-практичний журнал*. Харків : НТУ «ХПІ». 2013. № 4. С. 72-82.

6. Вітер В. І., Доленко Ю. М., Охрименко О. Р. Соціально-психологічне вивчення, прогнозування і корекція поведінки військовослужбовця. Київ : НДМЦ МО України, 1994. 80 с.

7. Герасименко О.В., Горбенко І. М., Дєточка О.Д., Дембіцький В.М., Єфімова В.В., Калініченко Я.В., Камінська А.С., Куц С.В. та ін. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: методичний посібник. Київ, 2023. 132 с.

8. Гречка М. С. Соціально-педагогічна робота з дистантними сім'ями військовослужбовців. *Наукові пошуки*, 2015. Вип. С. 156-162. URL: https://library.sspu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Naukovi_poshuki_vip.13.pdf#page=156 (дата звернення: 11.04.2026).

9. Гришин-Грищук О. Соціальна робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Буковинський вісник державної служби та*

місцевого самоврядування. URL: http://buk-visnyk.cv.ua (дата звернення: 11.04.2026).

10. Гуляєв В. А. Соціальна підтримка членів сімей учасників АТО/ООС як соціальна проблема. І *Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення»,* С. 24-26. URL: https://nangu.edu.ua/uploads/files/documenty/Naukova%20diyalnist/naukovu%20forumy/2021/zbirnyk%20tez%20dopovidei%20socialni%20aspekty%20NANGU%2B.pdf#page=24 (дата звернення: 14.04.2026).

11. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.04.2026).

12. Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.04.2026).

13. Дуля А. В. Основні етапи надання соціальної підтримки сім'ям учасників АТО. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. 2018. № 1(315). Ч. 1. С. 6-11.

14. Дуля А. В., Веретенко Т. Г. Соціальна підтримка сімей учасників антитерористичної операції. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 3 берез. 2017 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2017. С. 241-244.

15. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.

16. Етичний кодекс соціальних працівників України. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 9-10. С. 85-87.

17. Заверико Н. В. Технології соціально-педагогічної підтримки сім'ї з дитиною. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8(52). С. 333-340.

18. Зверєва І. Д. Соціальна робота / соціальна педагогіка (понятійно-термінологічний словник) / Під заг. ред. І. Д. Звєрєвої. Київ : Етносфера, 1994. 119 с. 19. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А. Й. Капської. Київ : Центр учбової літератури. 2009. 488 с.

19. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 22 с.

20. Коваль Л. Г., Звєрєва І. Д., Хлєбік С. Р. Соціальна педагогіка\соціальна робота : Навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 392 с. 22. Мигович І. І. До питання про зміст професійної підготовки фахівців соціальної сфери. *Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежем*. Ужгород : «Art Line», 2003, 51 с.

21. Мінсоцполітики надає роз'яснення щодо соціальної підтримки для захисників та захисниць. URL: Міністерство соціальної політики України https://www.kmu.gov.ua/news/minsotspolityky-nadaie-roziasnennia-shchodo-sotsialnoi-pidtrymky-dlia-zakhysnykiv-ta-zakhysnyts (дата звернення: 11.04.2026).

22. Місцева цільова програма «Соціальна підтримка учасників збройних конфліктів, пов'язаних зі збройною агресією проти України на 2024-2026 роки» Баришівської селищної ради. URL: https://baryshivska-gromada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/2306-50-08-Dodatok.docx (дата звернення: 11.04.2026).

23. Олексюк Н. Зміст соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування збройних сил України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 16-17. С. 68-71.

24. Олексюк Н. С. Освітня діяльність соціального педагога з сім'ями військовослужбовців Збройних сил України як запорука налагодження їх. *Вісник Черкаського університету* : зб. наук. пр., 2010. Вип. 183 (2). Педагогічні науки. С. 98.

25. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики : навч. посіб. : у 2-х част. / авт.-упор.: І. Д. Звєрєва та ін. Київ : «Кожній дитині», 2010. Ч. 1. 224 с.

26. Пілотні проєкти для військовослужбовців та членів їх сімей. URL: https://nssu.gov.ua/news/pilotni-proiekty-dlia-viiskovosluzhbovtsiv-ta-chleniv-ikh-simei (дата звернення: 13.04.2026).

27. Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні : метод. рек. / авт. кол.: В. Л. Андреєнкова, Т. В. Войцях, Л. Г. Ковальчук. Київ : Агентство. 2016. 112 с.

28. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг : наказ Міністерства соціальної політики України від 11.04.2024 № 175-Н. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text (дата звернення: 11.04.2026).

29. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах : наказ Міністерства соціальної політики України від 13.07.2018 № 1005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text (дата звернення: 15.04.2026).

30. Про організацію надання соціальних послуг : постанова Кабінету міністрів України від 1 червня 2020 року № 587. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/587-2020-п#Text. (дата звернення: 11.04.2026).

31. Про соціальні послуги : закон України від 17.01.2019 року, №2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2671-19#Text. (дата звернення: 12.04.2026).

32. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 14.04.2026).

33. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : закон України від 20.01.2018р. №2558-III. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14 (дата звернення: 11.04.2026).

34. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 11.04.2026).

35. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни URL: https://naurok.com.ua/psihologichna-pidtrimka-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-viyni-320683.html (дата звернення: 11.04.2026).

36. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки. Тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / Автори-упорядники: В. Головатий, А. В. Калініна, О. А. Виноградова. За заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Київ : Основа-Принт, 2007. 128 с.

37. Сейко Н. А., Коляденко С. М. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях. Житомир : Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. 55 с.

38. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 11.04.2026).

39. Слозанська Г., Горішна Н., Бибик Д. Соціальна підтримка ветеранів/ветераном російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education.* Vol. 10. №1. P. 47-62. DOI : 10.25128/2520-6230.23.1.5 (дата звернення: 08.04.2026).

40. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

41. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи) / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; за наук. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2021. 118 с.

42. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навч.-метод. посіб. / авт. кол.: А. Й. Капська, І. В. Пєша, О. Ю. Міхеєва, М. Г. Соляник. Київ : Слово, 2015. 328 с.

43. Тимошко Г. М. Організація діяльності державних і спеціалізованих соціальних служб: навч. посіб. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 248 с

44. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді : Метод. посіб. / С. В. Толстоухова, О. О. Яременко, О. В. Вакуленко та ін. Київ : ДЦССМ, Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. 143 с.

45. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. С 228-232.

46. Трубавіна І. М. Бойко С. М. Етика спілкування з сім'ями військовослужбовців у військово-соціальній роботі. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 19.05.2021).* С. 239-241. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59f4934c-07a5-4faa-bbd7-05a5884a9d09/content (дата звернення: 11.04.2026).

47. Устінова Т., Глазкова А., Донець Ю. Батьки повертаються з війни: Розповідь про сімейне відновлення. Київ : ТОВ «Мега-поліграф», 2020. 64 с.

48. Ходорчук А. Я. Соціальна робота в Україні: теорія та практика : посібник для підвищення кваліфікації працівників соціальних служб для молоді. 4-а частина. Київ : ДЦССМ, 2003. 272 с.

49. Яковлєва Г. Соціальна підтримка, як вид соціального забезпечення в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. С. 197-202.

50. Savitsky L., Illingworth M., DuLaney M., Civilian Social Work: Serving the Military and Veteran Populations. *Social Work*. 2009. Vol. 54, no. 4. P. 327–339. DOI: https://doi.org/10.1093/sw/54.4.327

51. Scott E. The Different Types of Social Support. Verywell mind. Relationship stress. URL: https://www.verywellmind.com/types-of-social-support-3144960

52. Thoits P. A. Stress, coping, and social support processes: where are we? What next? *Journal of Health and Social Behavior*. 1995. Vol. 35. P. 53-79. URL: https://www.jstor.org/stable/2626957?origin=crossref

53. Zakharina T. Socio-institutional reintegration characteristics of hybrid war veterans. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, no. 1. P. 17-26. https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.2

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для дослідження особливостей соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану

Шановні учасники дослідження!

Анкета проводиться з метою вивчення особливостей соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану. Отримані результати будуть використані виключно в узагальненому вигляді для наукового дослідження. Анкетування є анонімним.

Просимо Вас уважно прочитати запитання та обрати той варіант відповіді, який найбільше відповідає Вашій ситуації або висловити власну думку.

1. Ваш вік:

□ до 25 років
□ 26–35 років
□ 36–45 років
□ 46 років і більше

2. Ваш соціальний статус:

□ дружина військовослужбовця
□ чоловік військовослужбовиці
□ мати / батько військовослужбовця
□ інший член родини

3. Скільки часу член Вашої родини перебуває на військовій службі?

□ до 6 місяців
□ від 6 місяців до 1 року
□ від 1 до 2 років
□ понад 2 роки

4. Як змінилося Ваше життя після початку воєнного стану?

□ зміни були незначними
□ з’явилися окремі труднощі
□ життя суттєво змінилося
□ важко відповісти

5. Які труднощі Ви відчуваєте найчастіше?

(можна обрати кілька варіантів)

□ емоційне виснаження
□ постійна тривога
□ фінансові труднощі
□ труднощі у вихованні дітей
□ нестача підтримки
□ проблеми зі здоров’ям
□ інше _____

6. Чи відчуваєте Ви потребу у психологічній підтримці?

□ так, постійно
□ інколи
□ рідко
□ ні

7. Чи зверталися Ви по допомогу до соціальних служб?
□ так
□ ні
8. Якщо Ви зверталися по допомогу, як Ви оцінюєте доступність соціальних послуг?
□ дуже доступні
□ скоріше доступні
□ скоріше недоступні
□ зовсім недоступні
9. Які види соціальної підтримки Ви отримували?
(можна обрати кілька варіантів)
□ матеріальна допомога
□ психологічна підтримка
□ інформаційна допомога
□ юридичне консультування
□ гуманітарна допомога
□ соціальний супровід
□ не отримував(ла) допомоги
10. Чи достатньо Вам інформації про соціальні програми та допомогу для сімей військовослужбовців?
□ так
□ частково
□ ні
11. З якими труднощами Ви стикалися під час отримання соціальної підтримки?
(можна обрати кілька варіантів)
□ складність оформлення документів
□ недостатня поінформованість
□ тривале очікування допомоги
□ формальне ставлення працівників
□ психологічний дискомфорт під час звернення
□ труднощів не було
□ інше _____
12. Як Ви оцінюєте свій емоційний стан у період воєнного стану?
□ стабільний
□ напружений
□ емоційно виснажений
□ постійно тривожний
13. Чи маєте Ви людину, до якої можете звернутися за підтримкою у складній ситуації?
□ так
□ частково
□ ні

14. Чи вплинула тривала розлука з військовослужбовцем на атмосферу у родині?

□ так, суттєво
□ частково
□ майже не вплинула
□ важко відповісти

15. Чи відчувають Ваші діти емоційні труднощі у зв'язку з війною?

□ так
□ частково
□ ні
□ у сім'ї немає дітей

16. Якої підтримки Вам сьогодні найбільше бракує?

---

17. Що, на Вашу думку, потрібно змінити або покращити у системі соціальної підтримки сімей військовослужбовців?

Дякуємо за участь у дослідженні!

Додаток Б

Напівструктуроване інтерв'ю для дослідження особливостей соціальної підтримки сімей військовослужбовців у період воєнного стану

Мета інтерв'ю – глибше дослідити досвід сімей військовослужбовців щодо отримання соціальної підтримки, виявити основні труднощі повсякденного життя в умовах воєнного стану та з'ясувати потреби родин у соціальній, психологічній та інформаційній допомозі.

Інтерв'ю проводиться у формі довірливої бесіди. Учасник може не відповідати на запитання, які викликають дискомфорт. Уся отримана інформація є конфіденційною та використовується лише в узагальненому вигляді.

Блок 1. Загальні зміни у житті родини

1. Як змінилося життя Вашої родини після початку воєнного стану?
2. Що сьогодні є для Вас найбільш складним у повсякденному житті?
3. Чи змінилися Ваші сімейні обов'язки та відповідальність після того, як член родини пішов на військову службу?
4. Як війна вплинула на емоційну атмосферу у Вашій родині?

Блок 2. Емоційний стан та психологічні переживання

5. Які переживання або емоції Ви відчуваєте найчастіше?
6. Чи бувають моменти емоційного виснаження або відчуття безсилля?
7. Що допомагає Вам справлятися зі стресом та тривогою?
8. Чи маєте Ви достатню психологічну підтримку з боку близьких або фахівців?
9. Наскільки легко Вам говорити про власні переживання з іншими людьми?

Блок 3. Соціальна підтримка та взаємодія із соціальними службами

10. Чи зверталися Ви по допомогу до соціальних служб або центрів підтримки?
11. Яку саме допомогу Ви отримували?
12. Наскільки доступною для Вас є соціальна підтримка?
13. З якими труднощами Ви стикалися під час оформлення допомоги або звернення до установ?
14. Що у роботі соціальних служб Ви оцінюєте позитивно?
15. Чого, на Вашу думку, сьогодні найбільше бракує у системі соціальної підтримки сімей військовослужбовців?

Блок 4. Сімейні взаємини та підтримка дітей

16. Чи вплинула тривала розлука з військовослужбовцем на взаємини у родині?
17. Як переживають ситуацію діти Вашої родини?
18. Чи помічаєте Ви зміни в емоційному стані або поведінці дітей?
19. Якої підтримки, на Вашу думку, найбільше потребують діти військовослужбовців?
20. Що допомагає Вашій родині зберігати внутрішню підтримку та згуртованість?

Блок 5. Потреби та очікування сімей військовослужбовців

21. Якої допомоги Ви сьогодні потребуєте найбільше?
22. Що, на Вашу думку, потрібно змінити у системі соціальної підтримки сімей військовослужбовців?
23. Якою Ви бачите ефективну підтримку сімей у період воєнного стану?
24. Що для Вас особисто означає відчуття підтримки у складний період життя?
25. Що б Ви хотіли сказати людям, які працюють із сім’ями військовослужбовців?

Дякуємо Вам за участь у дослідженні та щирість під час розмови.